

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

**ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Retribuční procesy v letech 1945 – 1948 na území ČSR se zaměřením na region
Plzeňska**

Plzeň 2013

Tereza Kurečková

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Retribuční procesy v letech 1945 – 1948 na území ČSR se zaměřením na region
Plzeňska**

Zpracovala: Tereza Kurečková

Studijní program: M6805 Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Vedoucí diplomové práce: JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

Pracoviště: Katedra právních dějin

Plzeň 2013

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovávala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, březen 2013

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své práce, JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové, za její ochotu a trpělivost zejména v posledních týdnech před odevzdáním. Mé díky patří také Ing. Anně Sedláčkové za její obětavost a nedocenitelnou pomoc v pátrání po dobových zdrojích. V neposlední řadě děkuji své rodině za podporu v průběhu celého studia.

ÚVOD	7
1. HISTORICKÝ EXKURS.....	9
1.1 České země za okupace	9
1.2 Česko-německá situace	14
2. POJEM RETRIBUCE A JEJÍ PRÁVNÍ ZÁKLAD	17
2.1 Pojem retribuce.....	17
2.2 Od Svatojakubské deklarace k prvnímu dekretu	18
2.3 Právní základ retribuce	21
2.3.1 O dekretální normotvorbě obecně	21
2.3.2 Tzv. Velký retribuční dekret	22
2.3.3. Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu	24
2.3.4 Tzv. Malý retribuční dekret.....	25
2.3.5 Související předpisy	26
3. NÁRODNÍ SOUD, MIMOŘÁDNÉ LIDOVÉ SOUDY A PRŮBĚH ŘÍZENÍ PŘED NIMI.....	29
3.1 Národní soud	29
3.1.1 Proces s protektorátní vládou	31
3.2 Mimořádné lidové soudy	33
4. MIMOŘÁDNÝ LIDOVÝ SOUD V PLZNI.....	37
4.1 Vznik Mimořádného lidového soudu v Plzni.....	37
4.2 Činnost Mimořádného lidového soudu v Plzni a její reflexe tiskem	42
4.3 Vybrané případy plzeňského lidového soudu	47
4.3.1 Případ Karla Kowarschika.....	47
4.3.2 Případ Otakara Huberta	49
4.3.3 Případ Georga Pittermanna	50
5. KRÁTCE O OBNOVĚ RETRIBUČNÍCH PROCESŮ PO ROCE 1948	53
5.1 Vliv levice v období války	53

5.2 Od totality k totalitě.....	54
5.3 Tzv. druhá retribuce	57
5.4 Obnova činnosti Mimořádného lidového soudu v Plzni	59
ZÁVĚR.....	62
RESUMÉ.....	66
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	67
Odborná literatura.....	67
Dobový tisk	68
Internetové zdroje.....	68
Právní předpisy.....	69

ÚVOD

Druhá světová válka je bezesporu nejtemnější kapitolou evropských dějin dvacátého století. Nebyla jen vojenským tažením, nacisté se dopouštěli také cíleného vyhlazování pro ně z rasových a jiných důvodů nevhodných skupin, zotročování obyvatelstva okupovaných zemí a šíření všudypřítomného pocitu strachu a oprese. Jen oběti na životech se uvádějí v desítkách milionů. S lidskými a majetkovými škodami tak ohromného rozsahu se Evropa ještě nikdy nesetkala a po šesti letech pozorování, jak jsou na jejím prostoru páhány, netoužila po ničem jiném než potrestat ty, jež za tyto škody nesli odpovědnost. Po válce proto vznikají v jednotlivých zemích speciální tribunály, které mají trestat nejen zločiny páchané ve jménu války a vítězství Německa cizími státními příslušníky, ale v nemalé míře se mají zabývat také vinou svých vlastních občanů, kteří nepříteli v jeho postupu pomohli. Mimořádné lidové soudy a Národní soud byli těmito zvláštními tribunály u nás, a právě jim, obzvláště pak Mimořádnému lidovému soudu v Plzni, se bude tato diplomová práce věnovat.

Plzeňský lidový soud jsem si pro svou diplomovou práci vybrala z vícero důvodů. Hlavním však pro mne byla dostupnost a kvalita zdrojů, zejména pak dobových materiálů, které jsou pro obsah této práce stěžejní. Fondy Státního oblastního archivu v Plzni poskytují rozsáhlé svědectví o realitě poválečných dní v regionu a rešeršní středisko Studijní a vědecké knihovny plzeňského kraje, které patří mezi nejlepší v republice, disponuje obdivuhodným množstvím archivovaných periodik jak místní, tak celostátní úrovně. Dalším důvodem pak pro mne byla touha dozvědět se více o okupační a poválečné historii města, v němž díky svému studiu pátým rokem žiji.

Tato diplomová práce bude rozdělena celkem na šest kapitol, které budou v případě potřeby a pro zajištění větší přehlednosti práce dále vnitřně členěny. Uvedena bude historickým exkurzem, jehož smyslem je poskytnout alespoň základní obraz o životě v Protektorátu Čechy a Morava a o vztazích mezi Čechy a Němci. Na tento exkurz bude navazovat rozbor retribučního zákonodárství, prostor bude věnován i vývoji myšlenky na potrestání nacistických zločinců. Především se však tato kapitola bude zabývat dekretální normotvorbou prezidenta

republiky Edvarda Beneše a jednotlivými relevantními právními předpisy, které lidové soudnictví upravovaly.

V další části nejprve popíši Národní soud a zaměřím se na mimořádné lidové soudy obecně, v navazující kapitole se posléze budu blíže věnovat Mimořádnému lidovému soudu v Plzni. Popsány budou kroky vedoucí k jeho vzniku, jeho personální obsazení i činnost; tento výklad bude doplněn několika případy plzeňského lidového soudu. Předposlední kapitola bude pokusem o zhodnocení retribuční, o to jak ji vnímala veřejnost i odborníci tehdy a jak je vnímána dnes. Na posledních stránkách práce bude nakonec krátce pojednáno o tzv. druhé retribuční, tedy obnově lidového soudnictví po únorovém převratu v roce 1948.

Cílem této práce není, a ani jím nemůže být, podat vyčerpávající a všeobjímající výklad o retribučním soudnictví. Práce by však měla poskytovat svému budoucímu čtenáři dostatečný historický a právní základ k seznámení se s tímto poválečným fenoménem. Čeho bych chtěla především dosáhnout, je komplexnost práce. To je také důvodem, proč byla zvolena tak rozsáhlá osnova. Věřím totiž tomu, že zejména co se historie týče, není možné zkoumat nějaký její úsek tím, že jej vytrhneme z kontextu a podrobně rozebereme. Kontext doby, nálad společnosti a politického klimatu je pro posouzení jakékoliv historické události velice důležitý a tato jeho důležitost jen eskaluje, je-li taková událost spojena s válkou.

1. HISTORICKÝ EXKURS

1.1 České země za okupace

Protektorát Čechy a Morava vznikl na území českých zemí, okleštěných v pomnichovských dobách o Sudety, Těšínska a části Slezska na základě říšského Výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, který vyhlásil dne 16. března 1939 Adolf Hitler v Praze. V tomto prostoru se pak pro český národ počala psát nová, nijak veselá kapitola jeho existence. Následujících šest let bývá mnohdy charakterizováno jako období teroru a šikany, které nacistické Německo a jeho úředníci aplikovali na okupovanou zem.

Od onoho osudného dne dále mělo území Protektorátu sloužit veškerým potřebám velmoci hákového kříže. S Čechy bylo počítáno jako s levnou a výkonnou pracovní silou; podle plánu tehdy ještě silné země, která mohla z jí vyvolané války vyjít vítězně, se mělo místní obyvatelstvo využít pouze po válečné období, následně ale mělo být vystěhováno či jiným vhodným způsobem eliminováno, aby zde mohl vzniknout onen pověstný *Lebensraum* pro kulturně a civilizačně vyspělejší říšské obyvatelstvo. Pro tyto účely se pak zejména vhodné zdály podniky jako plzeňská Škodovka či brněnská Zbrojovka. Pod rukama okupantů za tzv. nucené správy se tak z těchto za první republiky velmi dobře prosperujících objektů staly továrny na výrobu vojenského materiálu, zbraní a vozidel.

„Parlament byl rozpuštěn, politické strany a mnohé spolky (jako například Sokol, Junák) byly zakázány. Nadále zůstalo zachováno české četnictvo i policie a také s redukováným stavem (o počtu asi 7 500 mužů) armáda (jako tzv. vládní vojsko). Už v červenci 1939 byla nařízena všeobecná pracovní povinnost a krátce nato bylo zavedeno přidělové zásobování potravinami.“¹ Od tohoto momentu nebylo možné získat více potravin, než na kolik měl člověk nárok na základě jemu vydaných potravinových lístků. Kritičtější situace byla ve městech, proto se mnoho osob vydávalo nebezpečí kupčení na černém trhu. Obyvatelé měst tak dojížděli na vesnice a snažili se pro sebe „načerno“ získat potraviny dostupnější v hospodářstvích, typicky sádlo, mléko, maso a vejce, výměnou za věci praktické

¹ ČAPKA, František. *Obrazy ze společnosti v českých dějinách*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. S. 109. c.d.

do domácnosti. Všudypřítomné však byly kontroly přesouvajících se osob, nejmírnějším trestem pro toho, kdo byl s takovými potravinami zadržen, bylo jejich zabavení. Nijak výjimečné ale nebylo ani zatýkání a ukládání pokut, které zužovaly již tak chudý příjem občanů Protektorátu.

I přesto, že některé vedoucí české úřady zůstaly zachovány, typicky tzv. státní prezident a protektorátní vláda, byly i tyto plně v područí Německa a hlavní úlohu zde měl úřad říšského protektora, který jediný měl mezi těmito výkonnými posty faktickou moc. Říšský protektor byl vždy osobou pečlivě vybranou z okruhu blízkých a důvěryhodných spolupracovníků Vůdce, aby tak bylo zajištěno, že bude své úkoly vykonávat s naprostou spolehlivostí a oddaností vládnoucí ideologii. Tohoto požadavku také všichni protektoři, kteří se v šestiletém období v této funkci vystřídali, dostáli, nejlépe z nich pak Reinhard Heydrich, který se ve svém jednoletém „funkčním období“ a dokonce i po své smrti stal nejobávanějším katem českého lidu.

Jeho nástupem do funkce se mnohonásobně zostřily podmínky života v Protektorátu. Heydrich byl vybrán pro své vynikající dosavadní pracovní výsledky a pílí, aby nadobro zlomil českého ducha, postaral se o rozpad podzemních odbojových organizací a zvýšil výkonnost v klíčových oblastech výroby. Byl to právě on, kdo přivedl k dokonalosti onu legendární nacistickou metodu cukru a biče a přišel s řešením nikoli jen židovské, ale i české otázky. Rasově vhodné a tvárné obyvatelstvo mělo být důsledně germanizováno na základě jeho plánu na „vyčištění českomoravského prostoru od českého živlu“, který počítal s poněmčením zhruba 40-60% místních obyvatel. Nevhodné osoby měly být po válce přemístěny do vybraného zahraničního prostoru, počítáno bylo s pobřežím Ledového moře.² „*Vůči české inteligenci Heydrich použil taktiku biče, zatímco dělníkům, jejichž práci potřeboval pro vítězství Říše, Heydrich nabídl taktiku cukru. S okamžitou platností jim nařídil zvýšit příděly potravin a prodloužit dovolenou na stejnou úroveň, jako měli dělníci v Reichu.*“³

Díky jeho již zmíněné metodě, která v sobě kombinovala extrémně přísné tresty a na tehdejší dobu značné úlevy a odměny, bujelo tolik ve válce i po ní skloňované udavačství a kolaborace. „*Udávalo se ze strachu, z přesvědčení, ale*

² ČAPKA, František. *Obrazy ze společnosti v českých dějinách*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. S. 109.

³ PEJČOCH, Ivo, PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Prezentační a informační centrum MO, 2010. S. 61.

bohužel i pro peníze, ze závisti a ze snahy obohatit se na úkor ostatních. Výsledkem bylo, že si lidé navzájem moc nedůvěřovali. Nacistická moc úmyslně udržovala stav trvalého napětí a ničila běžný společenský život. Její snahou bylo izolovat jednotlivce, aby byli lépe kontrolovatelní.“⁴

Taktika okupantů nesla své ovoce, pro zahraniční pozorovatele, hlavně pak západní mocnosti, byla v tomto krušném období česká rezistence téměř neviditelná. Vystala tak potřeba provést v rámci odbojové činnosti nějaký zásadní krok, který by jasně ukázal, že Češi rozhodně nejsou se současným stavem spokojeni a jsou ochotni bojovat i přes své velice nepříznivé postavení. Brzy bylo rozhodnuto a na protektorátní území byla vyslána speciální československá parašutistická skupina, tvořená Čechem Janem Kubišem a Slovákem Jozefem Gabčíkem, s jediným a prakticky sebevražedným úkolem: zabít Reinharda Heydricha.

Příprava jejich mise na domácí půdě trvala mnohonásobně déle, než se při jejich vyslání z Velké Británie předpokládalo. Exilové vládní složky v Londýně začaly pomalu ztrácet naději, kontakt se skupinou byl minimální a domácí i zahraniční situace se neustále zhoršovala. Parašutistický tým však dostal svým závazkům a dne 27. května 1942 kolem desáté hodiny dopolední spáchal atentát na zastupujícího říšského protektora.

Ačkoliv reakce zahraničních mocností byla pozitivní a atentát se stal impulsem pro prohloubení spolupráce a důvěry mezi exilovou vládou a západními spojeneckými silami, to, co následovalo po osudném dni v Protektorátě, zdaleka předčilo i ty nejčernější představy o možných krutostech okupantů. „*Hitler, když byl telefonicky informován o atentátu, nařídil Heydrichovu zástupci, K.H. Frankovi, exekuci deseti tisíc českých rukojmí.*“⁵ Období známé jako heydrichiáda se doslova zapsalo do dějin krví nevinných obětí. Bylo vyhlášeno stanné právo, rozhlas po několik týdnů každý den vyhlášoval nekonečné seznamy popravených osob, stačilo nepatrné podezření ze spolupráce s odbojáři či dokonce jen ze schvalování atentátu a následoval okamžitý rozsudek smrti. Zúčtováno bylo s celými vesnicemi: Lidice a Ležáky nedlouho po atentátu lehly popelem, muži

⁴ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 82-83. c.d.

⁵ PEJČOCH, Ivo, PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Prezentační a informační centrum MO, 2010. S. 59. c.d. [Rozkaz se později změnil, údajně proto, že deset tisíc rukojmí by vyvolalo nejen strach, ale i značnou nevoli u českého obyvatelstva, v důsledku čehož by se mohly rapidně snížit pracovní výkony.]

byli okamžitě na místě zlikvidováni a ženy s dětmi transportovány do koncentračních táborů. Počet přeživších lidického a ležáckého masakru by se dal spočítat na prstech jedné ruky. Začal nelítostný hon na skupinu Gabčíka s Kubišem a všechny osoby jakkoli na jejich činu zúčastněné, a bohužel skončil úspěšně.

Všechny tyto popsané události vedly na domácí půdě ke značně rozporuplným postojům obyvatelstva. Tichá a nenápadná oslava nejdříve zranění a posléze skonu tyrana a vrcholně postaveného nacisty Heydricha na jedné straně, strach a dokonce i výčitky vůči parašutistům na straně druhé. Lid se sám sebe ptal, bylo-li to nutné. Stálo-li to za to. Zda může smrt jedné bestie zaplatit tolik zmařených životů a utrpení. „*Souhlas s atentátem s sebou přinášel i povinnost ospravedlnit nevyhnutelnost obrovských obětí na životech nejlepších vlastenců, které nacistické represálie vyvolaly, a s tím související spoluzodpovědnost za zdecimování domácího odboje.*“⁶

Stanné právo bylo zrušeno až 3. července téhož roku, vlna surového teroru, hromadných poprav a zatýkání tedy trvala celých 37 dní. Život v Protektorátu se pak pozvolna vrátil do kolejí, po kterých se pohyboval před atentátem. Situace se začala jevit příznivěji následujícího roku po několika válečných neúspěších Hitlerových vojsk, víra v konečné vítězství Německa slábla každým dnem a lid na okupovaném území opět počal svou situaci nahlížet pozitivně. Podobné ladění měla i zpráva o vývoji poměrů v okupovaném Československu, které získávala naše exilová vláda, jmenovitě pak zpráva exilového ministerstva zahraničních věcí z 5. června 1943: „*Nálada Čechů je nezměrně optimistická. Nikdy nepřestali pevně doufat, že válka skončí brzy – tj. v několika měsících, a to kladně. Tato pevná víra neochabla, ani když další a další válečná léta ji nesplnila... české obyvatelstvo všude očekává brzký konec války.*“⁷

Rok 1944 jasně předznamenával konec války, nesl se v duchu rozmachu různých sověty podporovaných partyzánských skupin, zesílení domácího odboje, ale také totální mobilizace – Německu pomalu ale jistě docházely síly a materiál na vedení útočné války, minimalizovala se proto jakákoliv činnost přímo nespojená s válečným úsilím. Na začátku posledního roku druhé světové války již

⁶ PEJČOCH, Ivo, PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Prezentační a informační centrum MO, 2010. S. 57.

⁷ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 79. c.d.

bylo všeobecně předvídanou skutečností, že válka skončí, a to brzy a porážkou Německa. Adolf Hitler se ovšem nehodlal vzdát a velel svým vojskům bojovat do poslední minuty a muže.

Aktivita londýnské vlády se úměrně zvyšovala s tím, jak se blížily poslední dny této šestileté noční můry. Její činnost se plně soustředila na obnovení svobodné a samostatné Československé republiky a její možné zabezpečení do budoucna. Plánovala se poválečná protihitlerovská koalice a počítalo se s členstvím v právě se rodící Organizaci spojených národů. Od podzimu 1944 se již hovoří o postupném osvobození ČSR: to počalo probitím Dukelského průsmyku, který vybojovala sovětská vojska společně s 1. československým armádním sborem. V další fázi, od dubna do května 1945, se osvobození dělo již na území Moravy a Čech. V téže době k našim západním hranicím dorazila americká vojska.⁸

Předpovědi o porážce Říše se definitivně naplnily 7. května 1945, kdy byla německým generálem Alfredem Jödleem podepsána v Remeši bezpodmínečná kapitulace Německa. Dokument byl po půlnoci následujícího dne⁹ ratifikován vrchními veliteli německých ozbrojených sil v Berlíně.¹⁰

Československo bylo tedy znovu, konečně svobodné. Lidé vítali sovětská a americká vojska květinami a jásotem, v ulicích se rozléhala hudba a zpěv a odehrávalo se mnoho spontánních i organizovaných oslavných akcí. Vyhráno však rozhodně nebylo, země se nacházela v desolátním stavu. Mnohá města byla v troskách po náletech spojeneckých vojsk, výrazně postižena bombardováním byla také Plzeň. Udává se, že až z 62% plzeňských budov zbyla pouhá torza.¹¹ „Kdo neviděl několik let Plzeň, nepoznával ji. Celé čtvrti jsou v troskách, je zničena Škodovka, slavný pivovar a řada průmyslových podniků. Voda byla pouze ve středním městě...“¹² „Železniční tratě a silnice jsou rozbity, jsou rozbity lokomotivy, vagony i auta. Telefonní linky, elektrická vedení, plynovodní i vodovodní potrubí jsou přerývána. Není materiál na opravu, není dostatek pohonných hmot. Potravinové dávky jsou malé, a ani ty nemůže obyvatelstvo

⁸ ČAPKA, František. *Obrazy ze společnosti v českých dějinách*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. S. 112-113.

⁹ Tedy z 8. na 9. května 1945.

¹⁰ Kapitulace Německa byla podepsána hned dvakrát. In: *Česká televize* [online] 2010.

¹¹ *Obnova Plzně. Svobodný směr*. 1945, roč. 1, č. 110 (12. 10. 1945), s. 2.

¹² *JDEME VZHŮRU! Zprávy ONV v Plzni*. 1945, roč. 1, č. 1 (1. 6. 1945), s. 1. c. d.

*v některých místech včas dostat pro dopravní potíže. Obchody a sklady jsou prázdné, obchodníci nemají co prodávat, živnostníci nemají z čeho dělat.*¹³

Zastupitelé měst, média i vrcholní představitelé domácí politické scény začali proto brzy na lid apelovat, aby s bouřlivými oslavami ustal, přiložil ruku k dílu a pomohl tak s obnovou válkou stíženého Československa. Ostatně tuto skutečnost dobře ilustruje mimo jiné i projev prezidenta Edvarda Beneše před plzeňskou radnicí ze dne 15. června, který byl uveden požadavkem, „*aby se všichni bez rozdílu dali do práce v továrnách, ve svých řemeslech a na polích, úřadech a ve školách.*“¹⁴ Tento svůj požadavek Beneš zakončil heslem: „*Tož skončeme u nás v celé republice dobu radování se z vítězství a z obnovení státu, vyhrňme si všichni rukávy a jděme do nejintenzivnější práce!*“¹⁵ Tak rozsáhlé problémy se však nedaly vyřešit v řádech dní či týdnů, jen nedostatek potravin představoval značnou komplikaci. Zpráva o současném stavu zásobování obyvatelstva v Čechách a na Moravě z 26. května 1945, kterou vypracovalo Ministerstvo výživy, hovořila jasně: srovnávala roční spotřebu občanů Československé republiky před válkou s rokem 1945. Například spotřeba chleba a mouky klesla ze 120 kg na 82 kg, u masa byl pokles z 33 kg na 9,75 kg, v případě tuků spotřeba klesla na méně než polovinu z původních 19 kg na 8 kg apod.¹⁶ Tento neutěšený stav zásob pak vedl k tomu, že výdej potravin na tzv. lístkový systém přetrval až do roku 1953, tedy celých 8 let.

1.2 Česko-německá situace

V nezáviděníhodné pozici se však po válce ocitlo zejména německé obyvatelstvo. Trauma, které na českém lidu zanechala okupace, se mnohdy projevovalo názory, že mezi Němcem a nacistou není žádného rozdílu a že mrtvý Němec je dobrý Němec. Němcům jakoby se oplácelo stejnou mincí, okresní národní výbory vydávaly množství vyhlášek, které německému obyvatelstvu nakazovaly veřejně se označovat žlutými, popřípadě bílými páskami, tak jak to za války museli dělat Židé. Nesměli nakupovat v jiných, než předem stanovených hodinách, na území plzeňského okresu tak obyvatelstvo německé národnosti

¹³ Válka končí – práce začíná... *Zprávy ONV v Plzni*. 1945, roč. 1, č. 2 (8. 6. 1945), s. 1. c.d.

¹⁴ PROJEV PANA PRESIDENTA V PLZNI. *Zprávy ONV v Plzni*. 1945, roč. 1, č. 4 (22. 6. 1945), s. 2. c.d.

¹⁵ Tamtéž, s.2. c.d.

¹⁶ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 85.

smělo vstupovat do prodejen jen od 10.30 do 12 hodin dopoledne a od 16.30 do 18 hodin večer. Nesměli používat městskou hromadnou dopravu, pobývat na veřejných koupalištích či se jakkoliv zdržovat v parcích a veřejných sadech, jakož ani vysedávat na lavičkách umístěných na veřejně přístupných místech.¹⁷

Často skloňovaným slovním spojením byla „národní očista“. Národ měl být zbaven německých zrádců a henleinovců, kteří si údajně stále neprávem přivlastňovali český prostor v pohraničí. *„Češi na vlastní oči viděli, jak se ve velké většině sudetští Němci ztotožnili s nacismem. Pamatovali si, jak se zbraní v ruce bojovali za Hitlerovu „Třetí říši“, a jak aktivně podporovali okupační správu v protektorátu. (...) To vše vyvolávalo u většiny Čechů vlnu emocí, která přerostla v živelnou nenávist vůči všemu německému, což se přetavilo v myšlenku na hromadný odsun Němců z českých zemí.“*¹⁸

Takzvanou „spravedlnost“ bral do rukou lid hned od prvních momentů následujících po osvobození. Dodnes se traduje, že se nemálo Čechů chovalo stejně, jako za války nacisté. Nastala doba zúčtování: Němci byli napadáni v ulicích, surově bití, týráni a veřejně ponižováni, doloženo je i nemálo masových vražd německých občanů. Toto období dle mého názoru dobře ilustruje výrok historika a profesora Josefa Šusty, který adresoval v květnu 1945, nedlouho před svou sebevraždou, svému příteli: *„Co je člověk? Před našimi okny stojí ruský tank. Děvčata obletují Rusy. Je tam i moje vnučka. Jeden hraje na harmoniku a mládež se raduje a tančí. Mezi nimi leží čtyři těla mrtvých Němců. Leží jako housky a nic tančícím nepřekážejí. Nevěřil bych, že je to možné, kdybych to sám neviděl.“*¹⁹

V průběhu květnových dní, které provázely dosti zjitřené nálady, docházelo k tolik kontroverznímu „divokému odsunu“. Obyvatelé českého a moravského pohraničí německé národnosti byli hromadně vyháněni ze svých domovů za hranice do Německa a Rakouska, mezi nimi mnohdy i naprosto

¹⁷ VYHLÁŠKA o označení obyvatelstva německé národnosti. VYHLÁŠKA o některých omezeních pro osoby německé národnosti. *Zprávy ONV v Plzni*. 1945, roč. 1, č. 5 (29.6.1945), s. 3. [ONV navíc uveřejňoval jména osob, které si požádaly o tzv. prozatímní právní ochranu. Domníval-li se někdo, že uveřejněná osoby si takovou ochranu nezaslouží – znamenala například stejné množství potravinových lístků, jako dostávalo české obyvatelstvo – mohl na rozhodné skutečnosti místní ONV upozornit, nikoli však anonymně.]

¹⁸ ČAPKA, František. *Obrazy ze společnosti v českých dějinách*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. S. 115. c.d.

¹⁹ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 84. c.d.

nevinní, kteří se svým jednáním za okupace nikdy neprojevovali jako stoupenčí nacismu. Nastalé situace pak využívali tzv. zlatokopové, kořistníci, kteří rabovali vyprázdňená obydlí a hospodářství. Zejména americkým vojskům, která stále dlela na českém území, se tyto projevy národnostní msty nelíbily, což vyústilo ve všelijaké protestní akce. Na konferenci v Postupimi proto 2. srpna 1945 Spojenci přijali rozhodnutí o organizovaném odsunu Němců z území Československa, Polska a Maďarska a to na základě principu kolektivní viny, který se z pohledu dnešního práva jeví jako naprosto nesprávný.²⁰

²⁰ ČAPKA, František. *Obrazy ze společnosti v českých dějinách*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. S. 115.

2. POJEM RETRIBUCE A JEJÍ PRÁVNÍ ZÁKLAD

2.1 Pojem retribuce

Kořeny slova „retribuce“ můžeme nalézt v latině. Jeho původním významem je navrácení, odměna či odplata. Český ekvivalent latinského *retributio* zahrnuje také pojmy jako nápravu, odčinění či náhradu. Ve slovnících cizích slov vydaných u nás v devadesátých letech můžeme však vzhledem k historickému kontextu retribuce najít i výklad takový, že se jedná přímo o „*stíhání zločinů, kterých se dopustili nacisté a jejich pomahači na československém lidu*“²¹.

Po čtyři dekády komunistického režimu bylo objektivní zkoumání fenoménu poválečné retribuce v Československu znemožněno, „*první ucelenější pohled na tuto problematiku*“²², jak svou publikaci sám zhodnotil, tak přinesl v roce 1998 Mečislav Borák. Nejen on sám se pak sebe i svých čtenářů ptá, zda má takřka dvouletá éra stanných soudů, jejímž sítem prošlo více než 32.000 obviněných, představovat spravedlivé vypořádání se s minulostí nebo zda byla mstou za činy, kterých se na českém lidu dopustili představitelé a stoupenci okupační moci. K této debatě akademicky přispělo již mnoho historiků, politologů i právníků, k některým z jejich názorů si jistě v průběhu práce ještě najdeme cestu, nicméně shledávám v úvodu této kapitoly vhodné citovat poznatek I. Pejčocha, který se vyjádřil při odborné debatě na dané téma v České televizi takto: „*Nemůžeme se na to období dívat z dnešního pohledu, protože dnešní pohled na právo a na vyrovnání se se zločiny je jiný, než byl před více než 60 lety a potom, co národ zažíval během šesti let okupace.*“²³

Bude-li v této práci pojmu retribuce používáno, bude tomu tak ve významu potrestání nacistických zločinců, kolaborantů, zrádců a jiných jejich pomahačů, tedy tak, jak je zejména v našem domácím prostředí dnes již běžně chápán.

Nutné je zmínit fakt, že v Československu probíhalo retribuční soudnictví v několika rovinách. Zejména musíme rozlišovat retribuční soudnictví na území Čech,

²¹ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 21. c.d.

²² Tamtéž, s. 8. c.d.

²³ Historie CS. Osobnosti na ČT24 – Lidové soudy a popravy. In: *Česká televize* [online] 2010. c.d.

Moravy a Slezska – tedy dnešní České republiky,²⁴ a na území Slovenska. Je tomu tak proto, že pro každé z těchto území platily jiné právní předpisy a retribuce tudíž probíhala podle jiných pravidel. Průběh retribuce na Slovensku, který byl právně ukotven zvláštním nařízením Slovenské národní rady s jistými procesně i hmotněprávními odlišnostmi, nebude v této práci z vícero, zejména praktických důvodů zohledňován.²⁵

Další rovínou retribučního soudnictví v Českých zemích můžeme pak vnímat také rozdílné postavení Národního soudu, který byl ustaven, aby se zabýval těmi nejvýznamnějšími případy kolaborace a zrady vůči národu, a jednotlivých tzv. Mimořádných lidových soudů. Ty byly v počtu 24 zřízeny v regionech, aby tak byly vhodnějšími rozhodci o vznesených obviněních; hlavně tak proto, že obvinění a jejich případné zločiny byly v okolí dobře známy a byly tak pro regionální mimořádné soudy snadněji prokazatelně (či vyvratitelně).

2.2 Od Svatojakubské deklarace k prvnímu dekretu

Co se týče myšlenky potrestání za války učiněného bezpráví, ta nebyla v roce 1945 žádnou novinkou. Poté, co byla v létě 1941 česká exilová vláda oficiálně uznána na mezinárodním poli spojeneckými mocnostmi, veřejně se společně s polskou exilovou vládou přihlásila k závazku pohnat nacisty k odpovědnosti za jejich zločiny. Již v lednu následujícího roku proto tyto dvě exilové vlády spolu se sedmi dalšími podepisují v Londýně tzv. Svatojakubskou deklaraci, v níž prohlašují, že potrestání válečných zločinců pro ně bude prioritou. „*Nejdůležitějším bodem byl závazek těchto vlád, že budou trestat nejen okupanty, nýbrž i kteréhokoli ze svých občanů, jenž by se dopustil válečných zločinů.*“²⁶ V roce 1943 se pak k deklaraci připojují také vlády Spojených států a Velké Británie.

Vyjasněním této otázky mezi exilovými vládami okupovaných zemí a těmi spojeneckými se tak otevřela cesta k vytvoření norem s potřebnými specifiky pro jednotlivé válkou stížené země. Tvorba takových norem se však pro československou exilovou vládu ukázala jako velice nesnadný úkol. Vše se dalo do pohybu díky výzvě Jaroslava Stránského, té doby exilového ministra

²⁴ K území dnešní České republiky bude v práci dále referováno jako k “českým zemím”

²⁵ Nařízení SNR č. 33/1945 Zb.

²⁶ FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 102. c.d.

spravedlnosti, učiněné dva měsíce po Svatojakubské deklaraci. Výzva směřovala k Právni radě,²⁷ aby se tato zaměřila na veškeré legislativní kroky, které by bylo nutné v československém právním řádu provést, a které by po válce trestání viníků skutečně umožnily.²⁸ Následná diskuze mezi Právni radou a Ministerstvem spravedlnosti proces značně zpomalila a proto první osnovu retribučního dekretu předložil ke schválení Stránský londýnské vládě až 4. března 1943. Stěžejním nedostatkem této osnovy bylo, že její autoři pracovali pouze s výčtem trestných činů, který již v době předválečné obsahoval platný trestní zákon.²⁹ To samozřejmě nemohlo pokrýt množství trestných činů, které se za okupace ukázaly jako nové, v mírových dobách beztrestné, a kterým trestnost vdechl právě až život za Protektorátu.

Chybějící definice nových skutkových podstat tak, aby dekret lépe odpovídal situaci na československé půdě, však zdaleka nebyla jedinou výtkou vznesenou k této rok připravované osnově. Politický výbor Státní rady,³⁰ kterému osnovu zaslal prezident Edvard Beneš 2. listopadu 1943, k ní vyjádřil negativní stanovisko zejména z důvodů jejího retroaktivního charakteru, rozlišování viníků dle národností a potrestání vrcholných státních úředníků, členů protektorátní vlády a tzv. státního prezidenta Emila Háchy. Stránský byl tak nucen osnovu přepracovat.³¹ „*Po letech sporů a měsících prodlev si nakonec v létě 1944 exilová vláda pospíšila s dokončením prací na retribučním dekretu. (...) Dne 28. září Státní rada hlasovala ve prospěch návrhu ministra spravedlnosti a věc postoupila vládě. Ta ministrův návrh schválila v prvním týdnu října 1944³² avšak prezident otálel s podepsáním až do 1. února 1945.*“³³ Dekret prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech byl tak v Úředním věstníku československém vyhlášen pod číslem 6/1945 6. března 1945.

²⁷ Právni rada byla jedním z poradních orgánů exilové vlády.

²⁸ FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 104.

²⁹ JARKOVSKÁ, Lucie. *Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královehradecku*. Praha: PROSTOR, 2008. S. 14.

³⁰ Státní rada byla jedním z poradních orgánů exilové vlády.

³¹ JARKOVSKÁ, Lucie. *Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královehradecku*. Praha: PROSTOR, 2008. S. 14.

³² Přesné datum je 6. října 1945.

³³ FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 108-109. c.d.

Ještě dnes se občas polemizuje nad tím, proč Beneš s podepsáním tak dlouho čekal. Podle Frommera později někteří z komunistů tento fakt později využili, aby vznášeli obvinění, že Beneš byl v otázce retribuce váhavý. Jedním dechem však Frommer tento argument vyvrací, stejně se k této otázce staví Jarkovská. Upozorňuje hlavně na skutečnost, že Beneš sice pokládal za žádoucí, aby měl dekret širokou politickou podporu, nicméně i přesto jak on, tak druhý poválečný ministr spravedlnosti, Prokop Drtina, pokládali za důležité jeho možnou pozdější novelizaci na osvobozené půdě. Bylo jim jasné, že ti, kteří diskutované zločiny vnímali bezprostředně na okupovaném území, nemusí s formulací dekretu plně souhlasit a měl by jim proto být dán prostor k tomu, aby tento nesouhlas vyjádřili.³⁴

Podle dekretu č. 6/1945 se nakonec postupovalo jen velmi krátce a pouze u jednoho ze soudů a to u Mimořádného lidového soudu v Brně. Bylo tomu tak proto, že zahájil svou činnost jako první v českých zemích již 8. června 1945, tedy prakticky pouze měsíc po kapitulaci Německa. Pro srovnání, plzeňský Mimořádný lidový soud svou činnost započal až 18. září téhož roku³⁵ a to i přesto, že z dobového tisku je jasné, že Okresní národní výbor v Plzni, který měl sestavit seznamy možných soudců z lidu, rozhodně nebyl v této věci pasivní.

Mimořádné lidové soudy se ve své činnosti finálně opíraly o dekret vydaný dne 19. června 1945, známý jako tzv. velký retribuční dekret, tedy dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Téhož dne byl také vydán dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu. Poslední normou patřící mezi ty zcela esenciální co se retribuce v českých zemích týče, byl tzv. malý retribuční dekret, tedy dekret č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti. Vydán byl k 27. říjnu 1945. O všech těchto dekretech je nyní na místě pojednat blíže.

³⁴ JARKOVSKÁ, Lucie. *Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královehradecku*. Praha: PROSTOR, 2008. S. 15.

³⁵ Lidový soud zahájí v úterý. *Pravda*. 1945, roč. 1, č. 108 (16. 9. 1945), s. 3.

2.3 Právní základ retribuice

2.3.1 O dekretální normotvorbě obecně

V zahraničí se naše exilová vláda ocitla v tíživé situaci. Bylo zapotřebí učinit jisté nejnutnější legislativní kroky, ale pro takové kroky neexistovala ústavněprávní podpora v 1. ústavní listině z roku 1920. Snadnější pozici měla například polská exilová vláda díky existenci ústavní opory a formálnímu zachování ústavnosti. „Články 12 a 13 ústavního zákona Republiky polské z 23. dubna 1935 totiž umožňovaly v mimořádných situacích prezidentu polské republiky označit nástupce prezidenta republiky na dobu války a na jeho návrh i jednotlivé ministry.“³⁶ Tak se také po napadení Polska Německem a SSSR stalo a Poláci se tudíž mohli dovolávat své ústavy i v době ohrožení svého státu. „Dále ústava polská umožňovala po dobu války vykonávat zákonodárnou moc formou prezidentských dekretů, s výjimkou změny ústavy.“³⁷

Československá exilová vláda proto potřebovala vytvořit podobné podmínky, aniž by se tím příliš oddalovala od smyslu Ústavy z roku 1920. Její § 64 odst. 1 totiž deklaroval výkon ústavních pravomocí prezidenta republiky pouze za spoluúčasti Národního shromáždění. Obnovy Národního shromáždění v exilových podmínkách však nebylo možné dosáhnout, a proto se vláda uchýlila k řešení problému pomocí dekretu č. 2/1940 Úředního věstníku československého. Ten stanovil, že dekrety, kterými by se následně měly měnit, rušit či nově vytvářet zákony, musí být vydávány jen v nezbytných případech. Zároveň tento právní akt nahradil souhlas Národního shromáždění s výkonem některých ústavních pravomocí prezidenta souhlasem vlády.

Beneš tuto koncepci hájil v dopise, který zaslal spolu s dekretem a jeho důvodovou zprávou J. Šrámkovi. Zde se vyjádřil ve smyslu, že momentální patová situace je přeci jen řešitelná, a to pomocí základních ústavních principů. „Podle naší ústavy jsou zákonodárnymi činiteli naše obě sněmovny a prezident republiky. Vláda může mít a zpravidla má iniciativu při předkládání návrhů zákona, vláda kontrasignuje zákon, aby kryla politickou odpovědnost prezidenta. Vzhledem k tomu, že ve své zahraniční akci nemůžeme mít plnoprávného sněmu, myslím, že bude odpovídati duchu ústavy, když dekrety, upravující zákony, nebo

³⁶ SPIRIT, Michal. *Tzv. Benešovy dekrety – předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. S. 181. c.d.

³⁷ Tamtéž, s. 182. c.d.

*normující otázky a věci, k nimž by doma zákonů bylo třeba, budou vydávány prezidentem republiky, k návrhu vlády – jako činitele iniciativního – a s kontrasignací předsedy vlády nebo příslušného ministra resortního – jako činitele ústavně odpovědného.*³⁸

Tak byl, velice krátce řečeno, položen základ pravomoci k dekretální normotvorbě v exilových podmínkách. Tato normotvorba byla nutná zejména vzhledem ke zničení demokratického ústavního řádu po událostech v Mnichově z roku 1938. Dekrety prezidenta republiky navazovaly na československý právní řád existující v době před mnichovskou dohodou. V období od 21. července 1940 do března 1945 bylo vydáno celkem 46 dekretů prezidenta republiky. Tyto zákonodárné akty exilové vlády byly ratifikovány Prozatímním Národním shromážděním ČSR prostřednictvím ústavního zákona č.57/1946 Sb. Ten dekrety prezidenta republiky vydané na základě výše zmiňovaného dekretu č. 2/1940 z 15. října 1940 dodatečně schválil a prohlásil za zákon.

Od dubna 1945 do 27. října 1945,³⁹ tedy v jakémsi druhém období dekretální normotvorby, bylo již na československém území vydáno dekretů 98. Tyto pak zejména reagovaly na změny nastalé ve státoprávní a vnitropolitické situaci., *Oproti „londýnským poměrům“ se podíl E. Beneše a jeho kanceláře na přípravě dekretů zmenšoval a naopak narůstal vliv a zároveň politická odpovědnost stran Národní fronty a vlády. Politicky vycházely dekrety z Košického vládního programu,⁴⁰ který se jako nejdůležitější druh právní normy přechodného období snažily realizovat.*⁴¹

2.3.2 Tzv. Velký retribuční dekret

Velký retribuční dekret neboli dekret č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových

³⁸ KUKLÍK, J. *Londýnský exil a obnova Československého státu 1938-1945*. Praha: Karolinum, 1998. S. 161.

³⁹ Prozatímní Národní shromáždění bylo ustaveno den poté, 28. října 1945, od tohoto dne již byly zákony přijímány běžnou cestou, tj. prostřednictvím zákonodárného orgánu v souladu s Ústavou.

⁴⁰ Košický vládní program byl vyjedнан na únorových jednáních v Moskvě se zástupci Slovenské Národní rady a komunistického exilu. Byl v něm definován požadavek potrestat přísně jak nacistické zločince, tak jejich pomahače a udavače z řad českého lidu. Pojmenován byl podle místa svého vyhlášení, dne 5. dubna 1945 byl vyhlášen v již osvobozených Košicích. Blíže o tomto vládním programu v kapitole páté.

⁴¹ KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. S. 14. c.d.

soudech se stal v československém právním řádu platným dne 19. června 1945. V účinnost vstoupil 9. července téhož roku uveřejněním ve Sbírce zákonů a nařízení. V exilu se sice, jak již bylo zmíněno, předpokládalo se změnami jeho londýnské předlohy, mnoho se jich však do finální podoby dekretu nepromítnulo. Pomineme-li vypuštění té části preambule, která v původním znění umožňovala dodatečné změny dekretu na osvobozeném území, jsou obě verze dekretu takřka totožné.

Patrně nejdůležitější novem byl ve velkém retribučním dekretu § 11 týkající se udavačství. „*Už v Londýně na zařazení této skutkové podstaty upozorňoval náměstek předsedy vlády Šrámek a poznání situace doma mu dalo za pravdu. Udavačství tu bylo značně rozšířeným a nebezpečným jevem, který vyžadoval přísný trest.*“⁴² Z § 11 se tak dozvídáme, že již samotné udání, ač bez následků pro osobu, jíž se týkalo, bylo trestáno těžkým žalářem od pěti do deseti let. Mělo-li udání za následek ztrátu svobody československého občana, dolní hranice pro uložení těžkého žaláře se zvyšovala na deset, horní pak na dvacet let. Ztratilo-li na základě udání, ať již v přímé či nepřímé souvislosti s ním, svobodu vícero osob nebo byla-li díky němu způsobena jinému těžká újma na zdraví, trestal se tento zločin žalářem doživotním. Nakonec mělo-li udání za následek něčí smrt, trestalo se smrtí.

Mezi další významné změny pak patřilo zejména nové znění odstavce 2 paragrafu 13. Ten byl nyní zformulován tak, aby se pachatel nemohl zbavit viny za zločiny, které spáchal v souvislosti s výkonem své služební povinnosti: „...*neospravedlňuje pachatele, že konal svoji služební povinnost, jednal-li s obzvláštní horlivostí, překročuje tak ve značné míře normální rámec svých povinností, nebo byl-li činný v úmyslu napomáhat válečnému úsilí Němců...*“⁴³

Do § 16 a jeho druhého odstavce se pak promítla poslední skutečně významná změna, a to moderační právo soudu⁴⁴ snížit trest i pod dolní hranici sazby a způsob výkonu trestu případně zaměnit s jiným, vhodnějším způsobem, na základě zvláštního zřetele hodných. „*Mezi takové případy patřilo především prokázání úmyslu nějakým dalším jednáním prospět českému nebo slovenskému národu, Československé republice nebo Spojencům, jinému obecnému zájmu nebo*

⁴² BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 30-31. c.d.

⁴³ § 13 odst. 2 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. c.d.

⁴⁴ Dle stávající právní terminologie.

*zasloužení se o osvobození republiky. Soudy toho využívaly především v případech Němců, obviněných z bagatelních trestných činů. Zde navíc převažoval zájem na jejich urychleném odsunu ještě před vlastním projednáním před soudem. To bylo vlastně velice humánní gesto.*⁴⁵

Velký retribuční dekret byl tvořen 34 paragrafy. Uveden byl preambulí, která se svým zněním snažila vysvětlit nutnost retroaktivity zákona. Hlava I. (§§ 1 - 20) obsahovala čtyři základní skupiny zločinů: tedy zločinů proti státu⁴⁶ proti osobám, proti majetku a udavačství. Zahrnovala také všeobecná ustanovení týkající se mimo jiné působnosti zákona, podmínek ukládání trestů, definice ztráty občanské cti; zdůrazněna zde byla nepromlčitelnost zločinů a výkonu trestů podle tohoto zákona, § 18 navíc uváděl den 21. května 1938 jako počátek období zvýšeného ohrožení republiky.

Hlava II. se v § 22 - § 31 zabývala mimořádnými lidovými soudy, jejich složením, sídlem, postavením veřejného žalobce a dále samotným řízením před těmito soudy. Zbýlé tři paragrafy obsahovaly přechodná a závěrečná ustanovení. Účinnost dekretu byla původně stanovena v § 33 ode dne jeho vyhlášení na jeden rok, posléze byla ale prodloužena o další rok a skončila 4. května 1947.⁴⁷

2.3.3. Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu

Dekret o Národním soudu nabyl účinnosti tentýž den jako dekret č. 16/1945 Sb., tedy 19. června 1945. Sestával se z pouhých devatenácti paragrafů, přičemž hned v prvním z nich je vyjádřena hlavní charakteristika jím zřizovaného Národního soudu: fungovat má jako soud trestní i jako soud čestný. Národní soud měl trestat takové případy kolaborace, které byly společností v nesnadných dobách okupace nejvíce na očích. Proto dopustily-li se činů trestných podle velkého retribučního dekretu osoby jako státní prezident, členové

⁴⁵ SPIRIT, Michal. *Tzv. Benešovy dekrety – předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. S. 203. c.d.

⁴⁶ V § 2 byl uveden demonstrativní výčet (byl upřesněn prováděcím vládním nařízením) nacistických a fašistických organizací (např. SS), u kterých se již pouhé členství v nich považovalo za trestný čin, za nějž hrozil trest od 5 do 20 let či doživotí. § 3 uváděl jako trestnou podporu a propagaci nacismu a i on obsahoval výčet nacistických organizací, v nichž se za trestné považovalo činnostnictví.

⁴⁷ Účinnost dekretu byla prodloužena hned dvakrát. Původně měla účinnost dekretu skončit 19.6.1946, zák. č. 149/1946 Sb., však byla prodloužena poprvé a to do 8.1.1947. Znovu byla prodloužena zák. č. 245/1946 Sb., který konec účinnosti stanovil na 4.5.1947.

protektorátních vlád, členové ústředního vedení Vlajky, členové Kuratoria pro výchovu mládeže a další, zejména také osoby, které měly být díky svému vysokému úřadu, funkcí či postavením ostatním vlasteneckým vzorem, měly být souzeny Národním soudem. V takových případech plnil Národní soud svou úlohu jako soud trestní.

Nedopustily-li se tyto osoby činů trestných, ale přesto se v dobách zvýšeného ohrožení republiky nechovaly tak, jak by se od nich vzhledem k jejich vlivu a postavení jako od řádných a slušných občanů mohlo očekávat, byly taktéž souzeny senátem Národního soudu, ten ale tentokrát působil jako soud čestný. Dekret dále pojednává o složení Národního soudu, sídlem byla v § 1 určena Praha, o způsobu řízení před soudem, právech obžalovaného a o výkonu trestu.

2.3.4 Tzv. Malý retribuční dekret

Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti byl publikován a současně nabyl účinnosti 27. října 1945. Na rozdíl od předchozích dvou zákonů ve svém posledním, čtvrtém paragrafu výslovně uvádí, že je platným pouze pro území České a Moravskoslezské.

Malý retribuční dekret byl svým obsahem velice stručný a byl subsidiárního charakteru vůči velkému retribučnímu dekretu. Na jeho základě bylo totiž možné postihovat i takové skutky, „*kde mimořádné lidové soudy nemohly zasáhnout vzhledem k své přesně vymezené věcné příslušnosti.*“⁴⁸ V § 1 tohoto dekretu se dozvídáme, že podle něj mohou být trestány osoby, které se v době zvýšeného ohrožení republiky chovaly nepřístojně, takovým chováním urážely národní cítění českého nebo slovenského lidu a vzbudily jím veřejné pohoršení. Tresty v případě malého retribučního dekretu neukládaly soudy, ale okresní národní výbory,⁴⁹ a jejich pravomoc nebyla z nejmenších. Nejenže mohly osobu provinivší se podle dekretu veřejně pokárat, zároveň mohly uložit pokutu až do 1.000.000 Kčs a dokonce také vyslovit trest vězení v maximální délce trvání jeden rok. Všechny tresty byly navíc navzájem kombinovatelné.

⁴⁸ KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. S. 36. c.d.

⁴⁹ Respektive jejich trestní komise. Komise byly čtyřčlenné a měly disponovat alespoň jedním právně školeným členem.

Zajímavým je § 3, který upravuje problematiku promlčení. Činy trestné podle § 1 se promlčují v šesti měsících. Běh promlčecí lhůty počíná dnem, kdy byl čin spáchán; pokud však byl čin spáchán před účinností tohoto zákona, běh lhůty počal až dnem jeho účinnosti.

Prováděcím předpisem k malému retribučnímu dekretu byla směrnice ministerstva vnitra č. 607/1945 Sb., která hlouběji rozváděla obsah tohoto rámcového zákona. Byla publikována 26. listopadu 1945 a později celkem třikrát doplněna. „*Tyto směrnice podrobně upravovaly především příklady jednání, jež se považovala za nepřístojná a urážející národní citění, a dále obsahovaly seznamy fašistických organizací pro účely tohoto dekretu.*“⁵⁰ Za nepřístojné tak bylo například považováno dobrovolné se přihlášení k německé či maďarské národnosti (tzv. renegátství), dále schvalování, podpora nebo obhajování nepřátelských projevů a činů nacistů, fašistů či českých a slovenských zrádců, ucházení se o vyznamenání, povýšení či odměny u německých a maďarských úřadů nebo poskytování úplat a jiných výhod okupantům. Velice extenzivně pak bylo v několika medializovaných případech okresními národními výbory vykládáno doporučení ministerstva vnitra trestat také společenský styk s Němci a Maďary, který překračoval míru nezbytné nutnosti. „*Na rozdíl od mimořádných lidových soudů nepodléhaly trestní komise při národních výborech ministerstvu spravedlnosti, ale ministerstvu vnitra, což mělo své politické důsledky. Mnozí z domnělých či skutečných kolaborantů, kteří byli u MLS osvobozeni nebo pro chatrnost obvinění se před soud vůbec nedostali, byli odsouzeni těmito komisemi. Týkalo se to třeba některých známých umělců, např. Vlasty Buriana či Lídy Baarové.*“⁵¹

2.3.5 Související předpisy

Názory na to, které další dobové předpisy spadají do „rodiny“ retribučního zákonodárství se různí. Rozsah této práce nedovoluje věnovat se jim do hloubky, nicméně považuji za důležité je alespoň krátce zmínit.

Opomenut rozhodně nesmí být ústavní dekret prezidenta republiky č. 137/1945 Sb., o zajišťovací vazbě státně nespolehlivých osob. Na základě

⁵⁰ SPIRIT, Michal. Tzv. Benešovy dekrety – předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. S. 205. c.d.

⁵¹ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 37. c.d.

tohoto předpisu se zajištění osob, které nemělo před jeho účinností zákonný podklad nebo trvalo déle, než zákon dovoloval, prohlašovalo zpětně za zákonné, pokud byly zajištěné osoby prohlášeny za státně nespolehlivé. Zároveň to znemožňovalo těmto osobám uplatnit později nárok na náhradu škody za držení takové vazbě.⁵²

Dále s retribučním zákonodárstvím úzce souvisel ústavní dekret č. 33/1945 Sb., týkající se úpravy československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti. „*Vycházel z kontinuity československého státního občanství po celou dobu války, jehož se občané německé a maďarské národnosti sami zbavili dnem, v němž podle okupačních předpisů přijali německou či maďarskou státní příslušnost.*“⁵³ Na něj pak navazoval dekret prezidenta republiky č. 71/1945 Sb., o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého občanství. Ten zaváděl pracovní povinnost pro osoby, které podle dekretu č. 33/1945 Sb. československého občanství pozbyly. Pracovní povinnost platila pro muže od 14 do 60 let a ženy od 15 do 50 let, nevztahovala se pouze na zdravotně postižené osoby, ženy ve vyšším stupni těhotenství (od 4. měsíce), rodičky v šestinedělí po porodu a ženy pečující o dítě do šesti let.

Do skupiny retribučních předpisů nakonec můžeme zařadit i ty s majetkoprávním charakterem. Zejména pak dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů; dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, dále tzv. osidlovací dekrety (tedy dekret č. 27/1945 Sb., jímž byl zřízen osidlovací úřad při Ministerstvu vnitra a dekret č. 28/1945 Sb., určující osoby, jimž se má půda k osídlení přidělovat) a nakonec i dekret č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

Svůj význam měl také dekret č. 126/1945 Sb., o zvláštních nucených pracovních oddílech, které byly na jeho základě zřizovány ve formě pracovních oddílů, případně celých táborů při krajských soudech a trestních ústavech, aby tak

⁵² SPIRIT, Michal. Tzv. Benešovy dekrety – předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. S. 207.

⁵³ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 39. c.d.

mohla být dostatečně využita pracovní síla odsouzených MLS a Národním soudem.⁵⁴

Daleko nejdiskutovanějším právním předpisem z tohoto období však dodnes zůstává zákon č. 115/1945 Sb., o právnosti jednání souvisících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků. Jak sám v roce 1947 v jednom ze svých projevů před Ústavodárným Národním shromážděním řekl tehdejší ministr spravedlnosti Prokop Drtina: „byla vznášena otázka, zda jsou u nás chráněni neohrožení bojovníci našeho národního boje či slabošští přísluhovači německého režimu.“⁵⁵ Zákon pracoval s obdobím mezi 30. zářím 1938 a 28. říjnem 1945 a v jeho rámci prohlašoval takové jednání, které sice naplňovalo znaky skutkové podstaty trestného činu, ale bylo konáno z důvodu boje o znovunabytí svobody Čechů a Slováků, nebo bylo výrazem touhy po spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů, za beztrestné. Na konto tohoto zákona Drtina dále dodává, že „ministerstvo spravedlnosti od počátku sledovalo myšlenku vyloučit trestnost jednání, které by bylo lze charakterizovat jako revoluční čin. Konečná úprava této otázky šla poněkud dále, než bylo v intencích ministerstva spravedlnosti a není vyloučeno, že dobrodiní zákona se takto dostalo i osobám nevhodným.“⁵⁶ Uvědomíme-li si fakt, že tzv. divoký odsun zcela spadal do tohoto „období boje o znovunabytí svobody Čechů a Slováků“, důsledky tohoto zákona nám mohou být poněkud zřetelnější – není totiž vyloučeno, že se díky němu vyhnuly trestu osoby, které se v květnových a následných událostech dopouštěly značných bestialit, nicméně tak činily ve jménu boje za svobodu.

⁵⁴ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 40.

⁵⁵ DRTINA, Prokop. *Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti dr. Prokopa Drtiny o činnosti Mimořádných lidových soudů a Národního soudu*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1947. S. 53. c.d.

⁵⁶ Tamtéž, s. 55. c.d.

3. NÁRODNÍ SOUD, MIMOŘÁDNÉ LIDOVÉ SOUDY A PRŮBĚH ŘÍZENÍ PŘED NIMI

3.1 Národní soud

„*Politického významu byly ovšem zejména případy, které byly projednávány před Národním soudem. Proto je pochopitelné, že tyto případy soustředily na sebe nejvíce pozornosti a že kolem nich vznikalo ve veřejnosti nejvíce protichůdných polemik.*“⁵⁷ Národní soud měl sloužit k posouzení viny české, především politické a žurnalistické reprezentace činné v dobách nesvobody. Obdobné procesy před soudy obdobného charakteru se děly v každé válkou zasažené zemi, nicméně činnost Národního soudu u nás má svá jistá specifika. Je tomu tak zejména proto, že nejvýraznější představitelé domnělé či skutečné kolaborace se svých procesů nedožili.

Bývalý státní prezident Emil Hácha zemřel v důsledku svého dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu 27. června 1945 ve své cele vězeňské nemocnice na Pankráci. František Chvalkovský, který byl jako ministr za Druhé republiky spoluzodpovědný za události vedoucí k vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, byl ve válečných časech vyslancem protektorátu v Německé říši. Zemřel na cestě z berlínských jednání do Prahy – na místě podlehl zraněním způsobeným náletem spojeneckých vojsk na Berlín, který zasáhl jeho vozidlo dne 25. února 1945. Nakonec nechvalně známý a nejproslulejší český kolaborant, Emanuel Moravec, někdejší protektorátní Ministr školství a lidové osvěty. Vášnivý propagátor nacistické ideologie spáchal sebevraždu nedlouho poté, co v Praze propuklo 5. května 1945 povstání. „*Nemohli jsme tedy soudit svého Quislinga jako Norové, svého Lavala či Pétaina jako Francouzi, ba ani svého Tisa jako Slováci.*“⁵⁸

Národní soud, zřízený dekretem č. 17/1945 Sb., sídlil v Praze a svou činnost vykonával v rozmezí od 15. ledna 1946 do 4. května 1947. Konstituován byl 12. prosince 1945, tedy v den, kdy přísedící skládali svůj slib do rukou přednosta. Prodleva mezi účinností dekretu a prvním procesem je vysvětlována zejména složitou přípravou trestních spisů a výběrem osob vhodných jako

⁵⁷ DRTINA, Prokop. *Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti dr. Prokopa Drtiny o činnosti Mimořádných lidových soudů a Národního soudu.* Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1947. S. 21. c.d.

⁵⁸ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu.* Ostrava: Tilia, 1998. S. 61. c.d.

přisedících ze seznamů pořízených zemskými národními výbory. Přisedící měli, stejně jako laický prvek u mimořádných lidových soudů, pocházet z řad osvědčených vlastenců a osob zasloužilých v odboji či z obětí nacistické perzekuce.⁵⁹

Senáty byly složeny z předsedy jako soudce z povolání a šesti přisedících, laiků. K větší objektivitě při rozhodování měl podle Boráka sloužit fakt, že osoby vybrané jako přisedící měly disponovat vyšší mírou kvalifikace. Pavel Tigrid, jedna z nejvýznamnějších českých novinářských osobností 20. století, na konto přisedících u Národního soudu prohlásil, že na rozdíl od svých „často samozvaných kolegů u lidových soudů museli přihlížet k jistým právním normám.“⁶⁰ To zejména proto, že pro Národní soud vyjma samotných relevantních dekretů platily i jiné předpisy: obecná ustanovení trestního řádu a předpisy obecného soudního řízení.

Soud se skládal z přednosta, jeho dvou náměstků a předsedů jednotlivých senátů. Do funkce přednosta byl nejprve Stránským navrhnut Ferdinand Richter, jeho osoba však byla zpochybněna na základě dopisu, který se dostal k rukám ministra spravedlnosti Drtiny: Richter jej adresoval Adolfu Hitlerovi a žádal jej v něm o milost. I přes svou odbojovou činnost byl tudíž kompromitován a tak byl po krátké odmlce jmenován přednostou předseda senátu pražského trestního soudu František Tomsa.⁶¹

Funkci veřejného žalobce zastával tzv. národní prokurátor, který měl k ruce aparát svých náměstků. Prokurátor se svými náměstky byli podřízeni Ministerstvu spravedlnosti. Vyšetřování naopak podléhalo Ministerstvu vnitra, na jehož materiály byla takřka výlučně národní prokuratura odkázána. Určil-li národní prokurátor, že má být osoba souzena Národním soudem, automaticky se tím rušila příslušnost některého z mimořádných lidových soudů, případně i soudů řádných.

§ 1 odst. 2 dekretu o Národním soudu definuje tuto instituci jako soud trestný a zároveň čestný. Jako čestný však působil pouze ve třech případech. Jak Drtina ve svém projevu před Ústavodárným Národním shromážděním 29. května 1947 vypočítával, souzeno bylo na základě 36 žalob podaných národní

⁵⁹ § 6 odst. 2 příslušného dekretu.

⁶⁰ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 60. c.d.

⁶¹ FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 353.

prokuraturou celkem 83 osob.⁶² Jako soud trestný plnil svou úlohu Národní soud v 64 případech, jednalo se o trestné činy podle velkého retribuční dekretu; v jednom případě pak jako soud trestní rozhodoval o provinění podle § 4 dekretu o Národním soudu. Celkem patnáct osob bylo osvobozeno, čtyři obžalovaní byli uznáni vinnými, ale od jejich potrestání bylo upuštěno. K trestu smrti Národní soud odsoudil 18 osob, na třech z nich k vykonání trestu nedošlo na základě milosti prezidenta republiky. Sedm osob bylo odsouzeno na doživotí a celková výměra ostatních trestů na svobodě čítala 334,5 let těžkého žaláře. K procesu v nepřítomnosti došlo u pěti osob, z nichž patrně nejznámější byl proces s Janem Antonínem Bařou, který byl v nepřítomnosti odsouzen k 15 letům těžkého žaláře.⁶³

3.1.1 Proces s protektorátní vládou

Nejvýznamnějším a zároveň nejvíce diskutovaným procesem před Národním soudem byl proces s protektorátní vládou. „*Vedoucí činitelé československého exilu ve Velké Británii se vraceli do osvobozené republiky s celkem konkrétními představami o potrestání vlád a představitelů českého a slovenského státu. (...) Netrvalo však dlouho a ukázalo se, že představy exilu se zcela neshodují s míněním velké části, ba většiny občanů. U procesu s protektorátní vládou se tento rozpor projevil zřetelně.*“⁶⁴

Veřejností nebylo nijak dobře přijímané označování členů protektorátní vlády za stoupence nacistické ideologie. Nejenže v době předválečné již veskrze patřili mezi politickou elitu, ale zároveň si dokázali udržet sympatie lidu v průběhu celé okupace. Frommer tento proces, který započal na základě obžaloby vznesené 29. dubna 1946 vůči bývalému premiérovi protektorátní vlády Jaroslavu Krejčímu, bývalému ministru vnitra Richardu Bienertovi, bývalému ministru dopravy a techniky Jindřichu Kamenickému, bývalému ministru financí Josefu Kalfusovi a bývalému ministru zemědělství a lesnictví Adolfu Hrubému, hodnotí jako „představení“, kterému chyběly ty největší hvězdy. Mínil jimi

⁶² Je zajímavé, že Drtina užil k popisu slovní spojení „vesměs muži“. Národním soudem totiž žádná žena souzena nebyla.

⁶³ DRTINA, Prokop. *Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti dr. Prokopa Drtiny o činnosti Mimořádných lidových soudů a Národního soudu*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1947. S. 25.

⁶⁴ KAPLAN, Karel. *Dva retribuční procesy*. Praha: Nakladatelství R, 1992. S. 9. c.d.

samozejmě Háchu, Chvalkovského a Moravce. „*V důsledku toho se museli této show ujmout zbylí „herci“, ale jen těžko byli schopni věrohodně sehrát roli hlavních strůjců a viníků válečného utrpení.*“⁶⁵

Všichni obžalovaní na dotaz předsedy soudu, jímž byl v tomto případě samotný přednosta Národní soudu, JUDr. Tomsa, zda se cítí vinni, odpověděli shodně: nevinní. Obžalování byli z podpory fašistického a nacistického hnutí tiskem, rozhlasem a prostřednictvím veřejných shromáždění, ze schvalování a podpory cizí okupační moci na území republiky a v neposlední řadě, že v roce 1939 usnadnili okupaci, za války organizovali totální nasazení a pomáhali odcizení majetku československého státu.

Národním prokurátorem byl František Tržický, kterému bylo ze strany obhájců v průběhu procesu vytýkáno nedodržování trestního řádu. Měl se dopouštět mnohých pochybení, jmenovitě měl například přerušovat výpovědi obžalovaných, bez vyzvání soudu nebo vyčkání na jeho svolení předkládal listiny, tázat se obžalovaných na obsah dokumentů, které do té doby nepředložil ani na místě nepřčetl, dožadovat se po obžalovaných úsudků (např. čí postoj byl statečnější) a další. Obhájci proto oficiálně požádali o změnu vedení soudního řízení, tedy o to, aby předseda zjednal nápravu. Předseda však na žádost obhájců odpověděl, že nevidí nic, co by neodpovídalo zákonným předpisům a pro změnu tedy není důvod.⁶⁶

Nadto byl proces značně zpolitizovaný. Každý ze šesti přísedících byl „zástupcem“ některé z politických stran: dva byli komunisté, dva členové lidové strany a po jednom přísedícím bylo ze strany sociálně demokratické a strany národně socialistické. Když se soudní jednání po šesti týdnech chýlila ke konci, dostal se proces dokonce na program schůze předsednictva vlády. Tisk totiž ovlivňoval veřejné mínění ve prospěch obžalovaných, členové předsednictva vlády však stále zastávali názor, že má dojít k přísným trestům. O měsíc později, tedy v půlce července roku 1946, už bylo značně předvídatelné, že nejtěžší rozsudky vyneseny nebudou. Tržický navrhl dva rozsudky smrti, pro Krejčího a Hrubého, ale přísedící se rozdělili na dva rovnocenné tábory – tři hlasovali pro, tři proti. V takové situaci odmítal Tomsa rozhodnout. Navíc byla na 15. července

⁶⁵ FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 366-267. c.d.

⁶⁶ JANEČKOVÁ, Eva. *Proces s protektorátní vládou*. Praha: Libri, 2012. S. 153-154.

předsedou vlády Gottwaldem svolána další schůze, jejímž výstupem bylo příslibení zástupců národně socialistické a lidové strany, že intence vlády týkající se vynesení rozsudků smrti, budou tlumočit „svým“ přísedícím v soudním senátu, i přesto, že se jim nelíbila myšlenka zásahu do soudcovské nezávislosti. „*Předsedy Tomsy se tento tlak dotkl natolik, že podal ministru Drtinovi svou rezignaci (odůvodnil ji zdravotními obtížemi). Ministr rezignaci odmítl.*“⁶⁷

Soud však nakonec největším tlakům přece jen odolal, podle Janečkové prokázal dokonce „*obdivuhodnou rezistenci*“⁶⁸ a svou nezávislost si udržel. 31. července 1946 byl rozsudek vynesen. Nejprísnějším trestem bylo doživotí, na které byl odsouzen Hrubý, Krejčí byl odsouzen k 25 a Kamenický k 10 létům těžkého žaláře, Bienert byl odsouzen ke třem rokům a nakonec Kalfus byl uznán vinným, ale trest mu uložen nebyl.

3.2 Mimořádné lidové soudy

Na základě velkého retribučního dekretu bylo ustaveno celkem 24 mimořádných lidových soudů, které byly obvykle zřízeny při jednotlivých krajských soudech, v případě potřeby ovšem mohly zasedat i v jiném místě soudního obvodu. Zahájení jejich činnosti bylo závislé na tom, jak rychle dokázaly okresní národní výbory sestavit jmenné seznamy kandidátů na soudce z lidu a jak efektivně pracovaly jejich trestní komise, které vedly vyšetřování.⁶⁹

Úpravu mimořádných lidových soudů nalezneme v dekretu č. 16/1945 Sb., pod §§ 21 - 31. Soudy zasedaly v pětičlenných senátech tvořených předsedou, soudcem z povolání (občanským či vojenským), a čtyřmi laiky, tzv. soudci z lidu; věcně byly příslušné k projednávání všech trestných činů podle zmíněného dekretu. Jejich místní příslušnost se řídila podle pravidel stávajícího platného trestního řádu (§§ 51 – 66). Přednosty mimořádných lidových soudů, jejich náměstky a jednotlivé soudce z povolání jmenoval prezident na návrh vlády, vláda přitom čerpala ze seznamů, které jí pro tento účel pořizovaly okresní národní výbory. Vláda současně z jiných seznamů ONV sama jmenovala soudce z lidu; na přednostovi, případně jím pověřeném náměstkovi, pak bylo sestavit

⁶⁷ KAPLAN, Karel. *Dva retribuční procesy*. Praha: Nakladatelství R, 1992. S. 12. c.d.

⁶⁸ JANEČKOVÁ, Eva. *Proces s protektorátní vládou*. Praha: Libri, 2012. S. 168. c.d.

⁶⁹ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 48.

z těchto vybraných kandidátů počet senátů potřebný pro chod soudu včetně náhradníků.

Jednotlivá řízení byla zahajována na návrhy veřejných žalobců, předpokladem pro jejich jmenování, opět ze zvláštních seznamů ONV, bylo právnické vzdělání, nejnižší požadavek stál na státní judičiální zkoušce. Podklady pro jednotlivé žaloby veřejným žalobcům dodávaly k tomu zřízené trestní komise ONV. Pro řízení před mimořádnými lidovými soudy platily stejné zásady jako pro soudy stanné. § 26 odst. 2 kladl požadavek, aby se celé řízení provádělo nejlépe bez přerušení a rozsudek byl vydán nejdéle do tří dnů od postavení obžalovaného před soud. Nepodařilo-li by se soudu vinu obžalovaného v této lhůtě prokázat, věc měla být předána řádnému soudu. Veřejní žalobci navíc mohli v případě, že se obžalovaného nedaří fyzicky postavit před soud, navrhnout řízení v jeho nepřítomnosti. V takovém případě pak soud musel obžalovanému zřídit obhájce ex offio.

Řízení byla ústní a veřejná. Dekret nepočítal s opravnými řádnými prostředky. Žádost o milost, která byla jediným možným prostředkem jak odvrátit nepřísnejší trest, neměla odkladného účinku. Tresty smrti přitom byly vykovávány v časovém horizontu dvou hodin od vnesení rozsudku, pouze na žádost odsouzeného mohla být lhůta prodloužena o hodinu. „*Jenže v praxi se stávalo, že byly rozsudky vyneseny v noci, takže ten člověk měl téměř nulovou šanci, že někdo v prezidentské kanceláři zvedne telefon a probudí prezidenta republiky.*“⁷⁰

Řízení před lidovými soudy se zahajovalo tzv. vyvoláním věci, po němž následovalo zjištění osobních údajů obžalovaného. První se ke slovu dostal veřejný žalobce při přednesu obžaloby. Následný výslech obžalovaného a provádění důkazů se téměř výhradně řídilo zákonem č. 119/1873 ř. z., tedy dosud platným Trestním řádem. Na předsedovi senátu záleželo rozhodnout, které důkazy a jakou formou budou před soudem provedeny, povolit mohl i čtení výslechových protokolů a bylo-li to účelné či nutné, také znaleckých posudků. Z § 28 jasně vyplývá, že soud se neměl zabývat jinými možnými trestnými činy obžalovaných než těmi, které byly trestné podle daného dekretu. Řízení nemělo být ani zbytečně

⁷⁰ Historie CS. Osobnosti na ČT24 – Lidové soudy a popravy. In: *Česká televize* [online] 2010. c.d.

prodlužováno zjišťováním škody, kterou svou trestnou činností mohl obžalovaný způsobit a dokonce ani zjišťováním jeho případných spoluviníků.⁷¹

Po provedení všech potřebných důkazů nadešel čas pro to, aby veřejný žalobce soudu předložil svůj konečný návrh na potrestání. Obžalovanému a jeho obhájci pak příslušelo poslední slovo, načež se senát za přítomnosti zapisovatele odebral k neveřejné poradě. Nejdříve hlasovali soudci z lidu, přičemž starší měli přednost před mladšími. Poslední hlas náležel předsedovi senátu. Zapisovatel o poradě vyhotovil protokol, který museli všichni přítomní podepsat. Protokol byl posléze zalepen do obálky, která se stala součástí soudního spisu. Rozsudek byl následně vyhlášen ve veřejném zasedání.

Prvním ustaveným mimořádným lidovým soudem byl ten Brněnský, prvně zasedal již v pátek 8. června 1945, posledním byl MLS v Chebu, který byl ustaven až v roce 1946. „*V době platnosti retribučních dekretů došlo veřejným žalobcům u všech mimořádných lidových soudů celkem 132.549 trestních oznámení a spisů, z čehož vyřídily 130.114 případů, takže státní zastupitelství postoupily po skončení účinnosti retribučního dekretu toliko 2.435 nevyřízených případů.*“⁷²

Jak dále ze statistického zhodnocení retribuce ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny vyplývá, z počtu vyřízených případů byla veřejnými žalobci podána žaloba v celkem 38.316 případech, v dalších 4.592 případech byla věc předána řádným soudům. V celých 40.534 případech bylo od dalšího trestního stíhání podle velkého retribučního dekretu upuštěno z důvodu nedostatku usvědčujících důkazů. V dalších 14.879 případech bylo od stíhání také upuštěno, dělo se tak však se souhlasem ONV z důvodu odsunu německého obyvatelstva či případné repatriace jiných státních příslušníků. Nakonec ve 31.793 případech bylo trestní řízení přerušeno, protože byl pachatel neznámého pobytu či zemřel. Z 38.316 podaných žalob mimořádné lidové soudy vyřídily 37.982, takže k předání řádným soudům zbylo po 4. květnu 1947 pouze 334 případů.

Velký retribuční dekret rozlišoval pouze minimum trestních sankcí. Soud sice mohl obžalovaného viny zprostit nebo jej sice vinným uznat, ale vzhledem k okolnostem a nepřilísné závažnosti spáchaného činu od uložení trestu upustit;

⁷¹ § 28 odst. 3 zák. č. 16/1956 Sb.:*Řízení před mimořádným lidovým soudem nesmí být zdržováno zjišťováním nároků na náhradu škody trestným činem způsobené. Odst. 4: Zjištění spoluviníků nebudiž sice opominuto, avšak vynesení a výkon rozsudku se tím nemá oddalovat.*

⁷² DRTINA, Prokop. *Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti dr. Prokopa Drtiny o činnosti Mimořádných lidových soudů a Národního soudu.* Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1947. S. 11. c.d.

jeho další možnosti však byly, srovnáme-li je například s modernějšími právními předpisy, vcelku minimální. Uložit bylo možné pouze trest odnětí svobody či trest smrti. Pro trest odnětí svobody bylo jeho rozpětí stanoveno pro každý trestný čin v příslušném paragrafu, přičemž jako nejnižší možnou hranici dekret uváděl pět let. Ukládal-li soud trest na svobodě, musel podle dekretu přistoupit i k vedlejším trestům: tedy zbavit obžalovaného jeho občanské cti (na určité časové období či „navždy“) a nechat část nebo celé jeho jmění propadnout ve prospěch státu.

Nejvyšší uložený trest, tedy trest smrti, se vykonával oběšením. Popravy byly nejdříve veřejně přístupné, avšak „*vládní usnesení ze dne 14. září 1945 upřesnilo podmínky exekuce. Stalo se tak po veřejné popravě bývalého nacistického náměstka primátora města Prahy Pfitznera, již přihlížely také malé děti.*“⁷³ Výkon trestu smrti byl tak stále veřejný, ale měl být vykonáván na místech uzavřených veřejnosti, na které není vidět z přilehlých domů a pozemků. Osoby starší 18 let si pak mohly opatřovat od příslušného soudu potvrzení, které je opravňovalo popravě přihlížet.⁷⁴

Trestů smrti bylo vyneseno celkem 713, z čehož 475 bylo vyneseno nad Němci a zbylých 234 nad Čechy. „*Před únorem 1948 poválečné retribuční instituce legálně popravily téměř 700 obviněných, což představuje číslo vyšší, než byl počet popravených za čtyři následující desetiletí komunistické diktatury.*“⁷⁵

⁷³ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 32-33. c.d.

⁷⁴ Tamtéž, s. 33.

⁷⁵ FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuční v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 21. c.d.

4. MIMOŘÁDNÝ LIDOVÝ SOUD V PLZNI

4.1 Vznik Mimořádného lidového soudu v Plzni

Zdejší Mimořádný lidový soud se konstituoval poměrně dlouhou dobu, jeho vzniku předcházelo mnoho administrativních kroků, bez nichž by nebylo možné s procesy podle retribučního dekretu započít. Místní Národní výbor, ve svých počátcích zvaný „revoluční“, vznikl již 14. dubna 1945 následkem sblížování odbojových skupin působících v plzeňském regionu a jeho činnost byla pro ustavení plzeňského lidového soudu stěžejní. Fakticky vzal moc do svých rukou po 6. květnu, tedy poté, co na území Plzně vstoupila americká osvobozená vojska. Vzhledem k tomu, že jeho tehdejší základna byla tvořena odbojáři, jeho činnost se velice rychle zorientovala na ustavení tribunálu, který by potrestal příkoří, jehož byli členové výboru svědky a proti němuž bojovali.

Již výnos Ministerstva spravedlnosti ze dne 30. května 1945⁷⁶ vyzýval okresní národní výbory, aby sestavily seznamy osob vhodných pro členství v soudních senátech, tedy jak soudce z povolání, tak soudce z lidu, a zároveň aby navrhly osoby vhodné do funkce veřejného žalobce. Tyto osoby měly především požívat obecné důvěry všech občanů a politických skupin. Na základě těchto seznamů pak docházelo k několika krokům. Ke jmenování soudců z lidu bylo třeba, aby vláda ze seznamů ONV vhodné osoby navrhla prezidentu republiky a ten je po svém uvážení do funkce jmenoval. U soudců z lidu byla tato procedura zkrácena, stačilo jejich jmenování vládou. Taktéž veřejné žalobce jmenovala vláda sama, bez nutnosti posvěcení aktu prezidentem, nicméně byl zde logický požadavek na jejich dostatečnou kvalifikaci. Za nutné minimum byla považována úspěšně složená zkouška judičiální.

Okresní Národní výbor v Plzni se na těchto seznamech shodl již 13. června a následující den je uveřejnil tiskem. Jako přednostu soudu navrhovali Dr. Richarda Blanka, plzeňského advokáta, a jako jeho zástupce, resp. náměstka Dr. Antonína Hrušku, soudního radu. Do pozic předsedů senátu navrhl ONV v Plzni celkem deset osob, veskrze okresních soudců, stejný počet osob pak navrhoval i na post veřejného žalobce. Kandidáti na veřejné žalobce byli z různého prostředí, mezi nimi zaměstnanci státního zastupitelství, jeden finanční

⁷⁶ Výnos Ministerstva spravedlnosti č. 13.071/45-III/pol.

a jeden policejní komisař, předseda přeštického Národního výboru a advokáti. Jako soudcům z lidu propůjčil ONV v Plzni svou důvěru 40 občanům, z toho 36 mužům a 4 ženám.⁷⁷

19. června 1945 prezident republiky podepisuje dekret č. 16/1945 Sb., který se má stát normativním základem retribucí. Jak již bylo řečeno, jeho „londýnskou“ předlohou se řídil jen několik týdnů spěšně ustavený brněnský lidový soud. Vzhledem k podmínkám, jaké na českém území v tomto období panovaly, zejména díky nedostatku pohonných hmot a přetřhaným elektrickým a telefonním vedením, se informace šířily značně pomalu; navíc mezi podepsáním dekretu a jeho publikací ve Sbírce zákonů byla celkem značná časová prodleva. Obyvatelé Plzně se proto začali znepokojovat tím, že by ti, které chtějí postavit před spravedlnost, mohli ujít trestu. Tato nevole vyústila v manifestaci, která se uskutečnila na plzeňském Náměstí Republiky 30. června. Účastníci manifestace vyslali k československé vládě a prezidentu republiky delegaci s rezolucí, v níž požadovali urychlené přijetí normy, které by umožnila potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů, a pokud by to snad nebylo v nejbližší době možné, pak požadovali, aby v Plzni, tedy ve městě, kde panují vzhledem k jeho mohutné průmyslovosti mimořádné poměry, bylo postupováno stejně jako dosud v Brně.⁷⁸ Delegaci bylo v Praze následně pouze oznámeno, že norma potřebná pro retribuční soudnictví již byla podepsána a v nejbližších dnech se očekává její publikace. Tak se také stalo dnem 9. července 1945, kdy se současně se svým uveřejněním norma stala okamžitě účinnou.

O ustavení Mimořádného lidového soudu v Plzni rozhodla vláda ČSR na své v pořadí 40. schůzi dne 24. července 1945. Její usnesení následně schválil prezident republiky a 3. srpna jmenoval pro plzeňský lidový soud prvních sedm soudců z povolání. Přednostou soudu byl jmenován soudní rada Antonín Hruška, okresním národním výborem navrhovaný advokát Richard Blank byl jmenován veřejným žalobcem, náměstkem přednosty se stal soudní rada František Poustka. Dalšími jmenovanými soudci byli Julius Česák a Ladislav Hahn, oba okresní soudci, dva přednostové okresních soudů a to Václav Prousek⁷⁹ a Jiří Klír,⁸⁰ a

⁷⁷ Mimořádné lidové soudy. *Zprávy ONV v Plzni*. 1945, roč. 1, č. 3 (14. 6. 1945), s. 3.

⁷⁸ REZOLUCE. *Zprávy ONV v Plzni*. 1945, roč. 1, č. 6 (5. 7. 1945), s. 3.

⁷⁹ OS Domažlice

⁸⁰ OS Kralovice

nakonec soudní rada Antonín Marek. Současně prezident jmenoval i 54 osob pro funkci soudce z lidu, z toho 51 mužů a 3 ženy.

Od momentu jmenování padá značná část administrativy konstituujícího se lidového soudu do rukou jeho přednosty Antonína Hrušky. Krajskému soudu v Plzni, při němž a z jehož nákladů na trestní soudnictví má plzeňský mimořádný lidový soud konat spravedlnost, je k 15. srpnu adresován spěšný spis Ministerstva spravedlnosti, který jej oficiálně informuje o zřízení MLS. Hned 20. srpna plní svou povinnost místní Národní výbor, respektive jeho předseda a zároveň primátor města Josef Ulrich, když jmenuje popravčího, neboli vykonavatele hrdelních trestů, a jeho dva pomocníky. Vykonavatelem hrdelních trestů je jmenován Bohumil Karas, lékařský asistent a toho času desátník městské milice; jeho pomocníky jsou jmenováni František Šmídek, povoláním řezník, a František Höfrichter, zámečnický, toho času taktéž oba desátníci městské milice. Všichni tři takto jmenovaní obdrželi od ONV vyrozumění o svém jmenování s přípisem, že se s tímto vyrozuměním mají dostavit co možná nejdříve do pražské Pankrácké věznice, kde mají načerpat potřebné vědomosti ohledně výkonu trestů vzhledem k tomu, že žádný z nich nebyl pro takovou činnost vyškolen.⁸¹

Na Dr. Hruškovi teď spočívá několik nelehkých úkolů, mezi nimi zejména pořídit seznam možných advokátů, kteří by v případě potřeby byli obžalovaným přidělováni ex offico. 29. srpna proto vyzývá místní organizace, aby mu poskytly seznam osob, které by podle § 27 dekr. č. 16/1945 Sb., byly pro obhajobu ex officio vhodné. Kontaktuje takto Hospodářské skupiny velkoobchodu a maloobchodu, Ředitelství Československých státních drah v Plzni, Berní úřad a Berní správu v Plzni, ONV Plzeň – venkov a krajskou radu Revolučního odborového hnutí. Jeho výzva se však neseťkává s přílišným ohlasem, například Ředitelství Československých státních drah není ochotné ze svých 27 zaměstnanců, kteří splňují podmínky kladené na ně § 27, uvolnit pro potřeby plzeňského MLS ani jediného, údajně z důvodu značného vytížení právnického personálu již v tomto počtu; snížení stavu by prý bylo pro pobočku státních drah neúnosné. Berní úřad pak například uvádí, že nemá ve svých službách zaměstnaného žádného právníka, což je, mohu-li si zde dovolit vlastní úsudek, vzhledem k jeho povaze vcelku úsměvné prohlášení. Revoluční odborové hnutí

⁸¹ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 1 (149). Sign. Pres. 14-17/45.

pak například uvedlo, že sice disponuje dvěma vhodnými právními referenty, ale že jsou tito nicméně potřební pro vyřizování záležitostí členů hnutí a navíc mají brzy nastoupit presenční vojenskou službu. Aby však nebylo plzeňským organizacím příliš křivděno, je třeba uvést, že ostatní jmenované organizace se snažily uvolnit alespoň jednoho ze svých zaměstnanců pro tyto účely, nejvstřícnější pak byla Berní správa, která uvedla dokonce 8 vhodných osob.⁸²

Nálady ve společnosti v tomto období byly značně pomstychtivé, lidé se dožadovali zadostiučinění za v okupačních dobách spáchané příkoří. Patrně to byl jeden ze stěžejních důvodů, proč zaměstnavatelé kvalifikovaných advokátů nebyli ochotni své zaměstnance propůjčit do služeb obhajoby zločinců a zrádců. Nicméně i sami advokáti o tuto nevděčnou práci nestáli a nepříznivé platové podmínky rozhodně nebyly jediným zvažovaným aspektem. Toto dobře ilustruje například žádost o zproštění z funkce zástupce ex offo advokáta JUDr. Hanuše Steina, ten uvádí, že jako příslušník československé zahraniční armády a tudíž i československého zahraničního odboje považuje s tímto „za neslučitelné a nečestné hájit Němce, nebo zrádce Československé republiky“.⁸³ V podobném duchu se nese žádost JUDr. Jindřicha Uhlíře, který uvádí: „Převzetí této obhajoby ze zásadních důvodů jsem nucen odmítnout. Poukazuji při tom k té okolnosti, že jest ideově i psychologicky nemožno, aby na mě, který jsem sám byl po dobu 6 let držen v koncentračním táboře někdo žádal, abych obhajoval lidi, jimž jsou prokázány zločiny proti státu a kteří tedy byli alespoň nepřímo spolupomahači mého vlastního kaceřování.“⁸⁴

Jak je z výše uvedeného patrné, nebyl přednosta plzeňského lidového soudu v nijak záviděníhodné pozici. Jednoduché to neměl ani se soudci z lidu, z 54 jmenovaných prezidentem na počátku srpna jich plných dvacet ještě před složením slibu⁸⁵ rezignovalo či bylo nedlouho poté zproštěno funkce. Již 14. září jmenuje proto vláda dalších deset soudců – laiků. Z jednotlivých soudních spisů se snadno dozvíme, že ani jejich „docházka“ nebyla ukázková, ne jeden spis je ověnčen řadou omluvenek přisedících. Byly zde i značné technické problémy, dobový tisk například uvádí potíže se zaopatřením adekvátních prostor. V poslední srpnový den byla stále pro potřeby soudu uvolněna pouze jediná

⁸² SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 1 (149). Sign. Pres. 2/45.

⁸³ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 1 (149). Sign. Pres. 43/45.

⁸⁴ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 1 (149). Sign. Pres. 44/45.

⁸⁵ První sliby byly složeny 31.8.1945.

soudní síň, která nevyhovovala ani z hlediska prostoru (očekával se zejména v prvních dnech značný zájem veřejnosti), ani akusticky. Další místnost, kterou byl Krajský soud ochoten poskytnout a o níž s předností lidového soudu jednal, zatím stále využíval americký vojenský soud.⁸⁶ Nadto ani nebylo dostatek administrativních pracovníků pro potřeby vznikajícího soudu. Na základě vládního nařízení č. 18/1945 Sb., a jeho § 3 existovala „kancelář“ soudu pouze fiktivně, personál měl být lidovému soudu přidělen z vlastního stavu krajským soudem. Krajský soud, při němž byl lidový soud zřízen, měl zároveň pokrýt jeho náklady ze svých vlastních zdrojů určených pro trestní soudnictví.⁸⁷

Dne 3. září se primátor města Ulrich schází s vedoucími úředníky lidového soudu, Dr. Hruškou a Dr. Haisem, a se zástupci veřejných žalobců Dr. Zítkem a Dr. Blankem, aby s nimi projednal poslední nutné skutečnosti před zahájením činnosti soudu. K tomuto dni bylo podle Svobodného směru veřejné žalobě předáno 85 spisů, z nichž některé ale prokurátoři považují za neúplné a budou žádat jejich doplnění. Primátor přítomným navrhl, aby byly nejdříve souzeny ty případy, které nejspíše povedou k vynesení absolutních trestů a Dr. Zítek na to konto poznamenal, že Ministerstvem spravedlnosti byl vydán pokyn, aby mezi prvními obžalovanými před soudy stanuli Němci. Tento postup byl patrně zvolen z toho důvodu, aby byly alespoň trochu utišeny výkřiky veřejnosti, že se spravedlností se otálí. Zároveň Ulrich vyjádřil svou preferenci neveřejných poprav, vzhledem k tomu, že trest smrti nemá představovat jakousi senzaci, ale výkon spravedlnosti. Zároveň tento způsob považoval za vhodný, jelikož se obával, že by odsouzení mohli být veřejností lynčováni. Stejně stanovisko zastával i prezident Edvard Beneš, který jej Ulrichovi prezentoval při své červnové návštěvě v Plzni. S přítomnými primátor projednával i způsob výkonu absolutního trestu (v Praze se mělo údajně uvažovat i o popravách zastřelením) a neopomněl dodat, že se nejedná o akt msty, nýbrž že k potrestání viníků trestem absolutním vede myšlenka vybudování nového státu – tedy zájem Československé republiky.⁸⁸

⁸⁶ Kdy začne lidový soud v Plzni?: poslední dny života mnohých gestapáků a zrádců: padesát čtyři soudci z lidu budou konat spravedlnost. *Svobodný směr*. 1945, roč. 1, č. 86 (31. 8. 1945), s. 3.

⁸⁷ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 1 (149). Sign. Pres. 24/25.

⁸⁸ Lidový soud v Plzni končí přípravy: není dosud rozhodnuto o způsobu poprav; primátor Ulrich sdílí stanovisko presidenta republiky, aby popravky byly neveřejné. *Svobodný směr*. 1945, roč. 1, č. 80 (6. 9. 1945), s. 1.

Hned následující den svolává přednosta plzeňského Mimořádného lidového soudu společnou schůzi soudců z povolání, účastní se jí všichni do této funkce prezidentem jmenovaní. Podle vlastních poznámek se soudci Dr. Hruška probral veškeré body, které považoval za nutné, aby činnost soudu mohla být zahájena co nejdříve. Promluvil k soudcům o věcné i formální stránce postupu projednávání jednotlivých případů, aby byla v budoucnosti zejména zachována jednotnost řízení a aby vše probíhalo v souladu s příslušnými normami. Následně přednosta vyhlásil základní složení soudních senátů, které se rozhodl ustavit v počtu šesti; uvedl jejich předsedy i náhradníky a vyhradil si, že se pro jednotlivé případy bude připojovat k I. senátu. Posléze bylo k jednotlivým senátům vylosováno po třech soudcích z lidu taktéž s případnými náhradníky. Nakonec si soudci prohlédli porotní síň, která byla určena pro hlavní líčení lidového soudu, a vězeňský dvůr, který bude nadále sloužit k vykonávání hrdelních trestů.⁸⁹

Veškeré nutné kroky již byly v tento moment vykonány, proto Dr. Hruška zasílá policejnímu ředitelství v Plzni, vrchnímu velitelství SNB, oznámení, že činnost mimořádného lidového soudu bude zahájena prvním hlavním přelíčením dne 18. září 1945 a současně jej žádá o hlídky v okolí soudní budovy, zejména zdi oddělující vězeňský dvůr od přilehlé ulice, „*aby zabráněno bylo případným nějakým incidentům.*“⁹⁰ Mimořádný lidový soud v Plzni je tedy fakticky uveden ve svou existenci.

4.2 Činnost Mimořádného lidového soudu v Plzni a její reflexe tiskem

První přelíčení nařízené na úterý 18. září 1945 fakticky zahájilo činnost plzeňského lidového soudu, poslední rozsudek byl v porotní síni místního krajského soudu vyneseno o necelé dva roky později, v noci ze soboty 3. května na neděli 4. května 1947. Za toto období musel lidový soud Dr. Hruška připravovat k ukončení jeho činnosti celkem třikrát, nejprve k datu určenému velkým retribučním dekretem v § 33, tedy k 19. červnu 1946; působnost dekretu však byla prodloužena nejprve do 8. ledna následujícího roku a posléze do 4. května 1947. Před všemi zmíněnými daty se tedy značně zvyšovala efektivita lidového soudu ve snaze vyřešit co největší počet případů, mimo jiné proto, že vyřešení většiny případů lidovým soudnictvím a předání jejich minima

⁸⁹ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 1 (149). Sign. Pres. 18/45.

⁹⁰ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 1 (149). Sign. Pres. 19/45.

po skončení retribucí řádným soudům bylo v nejlepší zájmu Ministerstva spravedlnosti. Jen tak mohlo retribuční soudnictví dostatečně obhájit před veřejností a Národním shromážděním, tato tendence je z Drtinových po-retribučních projevů před Národním shromážděním jasně čitelná.

Co se týče statistického vypořádání s činností MLS v Plzni, je pro nás vcelku kvalitním zdrojem informací závěrečná zpráva přednosta soudu,⁹¹ kterou vypracoval pro potřeby Ministerstva spravedlnosti – právě z takovýchto závěrečných zpráv jednotlivých lidových soudů sestavoval později Prokop Drtina číselné vyhodnocení retribučního soudnictví v českých zemích. Podle zprávy Dr. Hrušky, datované ze dne 13. května 1945, bylo veřejným žalobcem mezi léty 1945 – 1947 podáno 1.158 obžalob, resp. návrhů na potrestání, celkem proti 1.246 osobám. Vyčíslení návrhů na potrestání odpovídá spisovým značkám jednotlivých soudních spisů uložených ve Státním oblastním archivu v Plzni. Pro rok 1945 tak můžeme najít spisy se signaturami Ls 1/45 až Ls 194/45, což znamená 194 projednaných případů od zahájení činnosti soudu do konce roku 1945. Za rok 1946 projednal MLS v Plzni 633 případů, což dokládají signatury spisů Ls 1/1946 až Ls 633/1945. Nakonec do května 1947 stihl plzeňský lidový soud projednat ještě 331 případů, čemuž opět odpovídají signatury Ls 1/1947 až Ls 331/1947. Je však nutné podotknout, že početní stav soudních spisů fyzicky dochovaných v archivu je o celých 112 spisů nižší, v některých ze 152 kantonů můžeme místo spisu nalézt poznámku o vypůjčení spisu, to se však týká minima z oněch 112 případů. O tom, proč se takový vcelku znatelný počet spisů nedochoval, můžeme dnes vést pouze dohady.

Z 1.158 případů bylo 41 předáno k vyřízení řádným soudům, tak se dělo především z důvodu, že případy nebylo možné vyřídit v zákonem stanovené lhůtě tří dnů pro jejich složitou povahu a nutnost projednat je v procesu řádného trestního soudnictví. 101 případů bylo vyřízeno „jiným způsobem“, což v praxi znamenalo, že bylo líčení před soudem například přerušeno za účelem odsunu obžalovaného nebo ze stejného důvodu bylo upuštěno od potrestání. Zbylých 1.016 případů pak bylo vyřízeno rozsudkem, z tohoto počtu pak pouze ve 209 případech zazněl rozsudek zprošťující a v celých 807 odsuzující.

⁹¹ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 2 (150). Sign. Pres. 65/47.

Přednosta soudu se v závěru svého zhodnocení vyjadřoval, že odsouzení české národnosti se dopouštěli zejména zločinů podle § 3, tedy zejména podpory a propagace nacistických a fašistických hnutí, činovnictví ve zmíněném paragrafu vyjmenovaných organizacích či rozvracení hnutí směřujících k osvobození republiky, a dále zločinu udavačství podle § 11; v minimu případů pak zločinů podle § 7, tedy zavinění ztráty svobody některého československého občana či ublížení jinému na zdraví. Naopak odsouzení německé národnosti měli vyčerpát celou škálu deliktů, které velký retribuční dekret vypočítává. Toto prohlášení je dle mého velmi tendenční a poplatné své době. Navíc se výrazně přičí principu soudcovské nestrannosti, takovou generalizaci by si například v dnešní době žádný soudce s alespoň minimální dávkou profesionality nemohl dovolit.

Nevhodně zvolená formulace této části závěrečné zprávy však není jedinou ukázkou přednostova konformismu. Samozřejmě musíme pamatovat na to, že se nacházíme v květnu roku 1947, tedy rok po parlamentních volbách, které značně posílily vliv komunistické strany v Československu, a jejich důsledkem stanul v čele vlády Klement Gottwald, politické podnebí se od konce války podstatně změnilo. V podstatě pochvalně se totiž Dr. Hruška vyjadřoval o místním tisku, doslova ve své zprávě uvádí, že *„během činnosti zdejšího mimořádného lidového soudu nevyskytly se případy, že by v tisku a pod. rozebírána byla moc průvodů a pronášeny domněnky o tom, jak ten který proces dopadne a ovlivňováno tak bylo veřejné mínění a předbíháno výroku soudnímu.“*⁹² Takovéto prohlášení však musím označit za naprosto zavádějící. Místní tisk, zejména pak komunistický deník Pravda, se dopouštěl v tomto směru mnohých pochybení. Pro ilustraci uveďme například článek ve zmíněném deníku z 13. září 1945, tzn. celých pět dní před zahájením vůbec prvního procesu před MLS v Plzni. Deník Pravda zde referuje o Karlu Kowarschikovi, který má být prvním obžalovaným před plzeňským lidovým soudem. Deník tedy pět dní před samotným zahájením hlavního přelíčení uvádí: *„První případ plzeňského lidového soudu je zvláště typický a poučný. Karl Kowarschik je sudetský Němec – a jak svědčí jeho jméno, vlastně zrádce a renegát. Stal se vedoucím závodním inženýrem na dolu Krimich II u Tlučné, a zde nedělal nic jiného než všemožným*

⁹² SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 2 (150). Sign. Pres. 65/47.

*způsobem pronásledoval a vykořisťoval české horníky...*⁹³ Ve stejném duchu se nese například článek z 6. října téhož roku, který nad obžalovaným profesorem Otakarem Hubertem vynáší rozsudek dříve, než samotný soud: „*Prof. Hubert, Čech, stal se za okupace jednou z nejhorších nacistických stvůr v Plzni. (...) Je to kluzký, uhlazený a nebezpečný had, který spoléhá, že právníckými klíčkami ujde spravedlivému trestu.*“⁹⁴

Jak lze z výše uvedeného seznat, musíme se závěrečnou zprávou přednosta Dr. Hrušky zacházet jako s každým jiným dobovým dokumentem, tedy opatrně a se zdravou mírou kritiky. Nicméně i přes tyto zmíněné nesrovnalosti považuji jinak zprávu ve svém úhrnu za důvěryhodnou, zejména co se týče statistiky činnosti lidového soudu. V této části zprávy se tak můžeme dále dozvědět, že z celkového počtu 807 odsuzujících rozsudků, které byly vyneseny nad 862 osobami, bylo uloženo 40 trestů smrti a 33 trestů doživotního žaláře. Ze 40 absolutních trestů se téměř polovina týkala bývalých členů plzeňského Gestapa, rozsudky nad nimi byly veskrze vynášeny až v závěrečné etapě činnosti MLS v Plzni, zejména z toho důvodu, že jejich svědecké výpovědi byly potřebné pro usvědčení množství jiných obžalovaných.

Za dvouleté období činnosti plzeňského lidového soudu byla k trestu smrti odsouzena pouze jediná žena, chebská rodačka německé státní příslušnosti, Markéta Pawliková. Spis ze soudního přelíčení s ní a jejím manželem, Františkem Pawlikem, bývalým vrchním ředitelem plzeňské železářské firmy Hoffmann, se bohužel nedochoval, proto nám jako jediný zdroj informací v tomto případě musí posloužit tisk. Deník Svobodný směr pojednával o případu velmi podrobně, zájem o soudní přelíčení byl značný, účastnil se jej dokonce i britský konzul se svým tlumočnickem.

Zajímavý je na tomto případě zejména rozsudek. Manžel Pawlikové, bývalý člen SDP a NSDAP, měl podporovat a propagovat nacismus, schvalovat a obhajovat nepřátelskou vládu na území republiky; nadto se měl aktivně zasloužit o zřízení motoristické složky NSDAP zvané NSKK a zároveň se měl stát jejím vedoucím v hodnosti *obersturmführera*. Dále se měl společně se svou ženou obohatit v důsledku rasové perzekuce na úkor jistého Dr. Gutha, jehož vilu s manželkou

⁹³ Mimořádný soud v Plzni zahajuje 19. září: Kowarschik před soud lidu. *Pravda*. 1945, roč. 1, č. 105 (13. 9. 1945), s. 1.

⁹⁴ Český profesor v Plzni nacistickou stvůrou: dnes bude výslech dalších svědků. *Pravda*. 1945, roč. 1, č. 124 (6. 10. 1945), s. 2.

výhodně zakoupili jako židovský majetek. V neposlední řadě pak měl odmítnout vydat písemné potvrzení, které by snad mohlo uchránit osmnáctiletého učně z jeho závodu před popravou. I přes to všechno mu byl však soudem uložen „pouze“ trest těžkého žaláře v době 20 let.⁹⁵ Markéta Pawliková byla ve svých 44 letech odsouzena MLS v Plzni k trestu smrti, zejména proto, že v důsledku jejího udání, které směřovalo vůči její služebné Fenclové za schvalování atentátu na Heydricha, byla Fenclová i se svým strýcem, jistým Cafourkem, 15. června 1942 popravena na dvoře úřadovny Gestapa sídlící na Anglickém nábřeží. Tisk s odsouzenou neměl žádné slitování, líčil ji jako typickou, studenou, otrlou Němku, „*kteřá nezapřela svůj původ a svoji bezcitnost ani ve chvíli, kdy to mrazí v celém, hustě zaplněném auditoriu.*“⁹⁶

Ze 40 trestů smrti bylo vykonáno celkem 38. Z těchto dvou zbývajících absolutních trestů jeden zůstal nevykonán, jelikož byl vynesena v nepřítomnosti obžalovaného. Samotné přelíčení, které vedlo k tomuto rozsudku, bylo velice krátké, trvalo pouze hodinu. Podle dekretu č. 16/1945 Sb., měly být rozsudky smrti vyřčené v nepřítomnosti odsouzených vykonány do 24 hodin od jejich dopadení, plzeňským lidovým soudem tak byl následně vydán zatýkáací rozkaz a posléze dokonce vyhlášeno celostátní pátrání. S jakým výsledkem se toto pátrání setkalo, se ze spisu již nedozvíme, lze však mít důvodně za to, že pobyt odsouzeného nebyl zjištěn.⁹⁷ Druhý z nevykonaných rozsudků smrti byl zároveň posledním rozsudkem MLS v Plzni. Jak již bylo výše zmíněno, tento poslední rozsudek byl vynesena v noci z 3. na 4. května, přičemž časová působnost velkého retribučního dekretu, podruhé prodloužená zákonem č. 245/1946 Sb., měla vypršet právě 4. května. Z důvodu nepřítomnosti popravčího tak veřejný žalobce navrhl, aby byl výkon trestu odložen. Tohoto kroku okamžitě odsouzený využil a požádal o prezidentskou milost, kterou odůvodnil mimo jiné tím, že jako katolík nepovažuje za vhodné, aby byl výkon trestu na něm vykonán v neděli. Soud se v tento moment pravděpodobně dopustil formálního pochybení, když výkon odložil na následující den, pondělí 5. května. V pondělí však již všechny retribuční dekrety byly neúčinné a rozsudek nebylo možné po právu bez dalšího vykonat. Soud proto odkládá výkon trestu znovu a žádá Ministerstvo

⁹⁵ Chebanka Pawliková – provaz: obersturmführer Pawlik 20 let žaláře: první žena v Plzni popravena. *Svobodný směr*. 1945, roč. 1, č. 116 (19. 10. 1945), s. 1.

⁹⁶ Tamtéž, s. 1.

⁹⁷ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, kart. č. 7. Sign. Ls 114/45.

spravedlnosti, aby rozhodlo o dalším postupu. Ze spisu se nakonec dovídáme, že v roce 1948 odsouzený uspěl s žádostí o obnovu řízení, a roce 1950 se odsouzenému do té doby platný trest smrti změnil na trest na svobodě v trvání 20 let.⁹⁸

Co se týče trestu těžkého žaláře, byl vynesena nad 776 osobami v celkové délce trvání 5.831 let a 7 měsíců. Všichni takto odsouzení si měli soudem určenou část trestu odsloužit ve zvláštních nucených pracovních oddílech. Soud vynesl odsuzující rozsudek, ale upustil od uložení trestu u 13 osob. Dr. Hruška se ve své závěrečné zprávě věnoval také národnostnímu rozložení odsouzených osob, z nichž bylo 370 české národnosti, z toho 290 mužů a 80 žen, a 480 národnosti německé, 414 mužů a 66 žen. Plzeňským lidovým soudem bylo také odsouzeno celkem 12 osob jiné národnosti.⁹⁹

4.3 Vybrané případy plzeňského lidového soudu

4.3.1 Případ Karla Kowarschika

„Po šestiletém dlouhém odmlčení vstoupila opět do porotní síně plzeňského krajského soudu spravedlnost. Svobodný lid tu nastoupil, aby zvážil spravedlivě zločiny, které tu za německé okupace napáchal fašismus a nacismus. Je třeba alespoň zčásti smýt onu krvavou křivdu, všechno to děsné, do bestiálnosti ústící bezpráví, kterému v ponižení a potupě byl vydán český a posléze i slovenský lid.“¹⁰⁰ Tak zněly úvodní řádky článku místního tisku, věnující se prvnímu procesu před MLS v Plzni vůbec: procesu s inženýrem Karlem Kowarschikem, který byl viněn ze zločinů proti státu a z udavačství.

Kowarschikův soudní spis, který je k nahlédnutí v SOA v Plzni pod spisovou značkou Ls 2/1945,¹⁰¹ nám poskytuje o osobě obžalovaného rozsáhlou výpověď. Pětapadesátiletý Kowarschik, německé národnosti, byl za okupace úředníkem Gestapa ustaven do funkce zplnomocněnce branné moci (abwehrbeauftragter) v uhelném dole Krimich II. Jak v průběhu přelíčení vysvětluje soudní znalec, Abwehr byla německá protišpionážní a protisabotážní organizace, která stála za mnoha „úspěchy“ Gestapa. Abwehrbeauftragter (ABF)

⁹⁸ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, kart. č. 90. Sign. Ls 329/47.

⁹⁹ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, prezidiální, kart. č. 2 (150). Sign. Přes. 65/45.

¹⁰⁰ Zrádce a renegát Kowarschik popraven: první přelíčení lidového soudu v Plzni. *Svobodný směr*. 1945, roč. 1, č. 91 (19. í. 1945), s. 1.

¹⁰¹ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, kart. č. 1. Sign. Ls 2/1945.

byl výkonný orgán povinný hlásit každý případ ohrožující zájmy Říše. Tato funkce byla podle předvolaného znalce natolik důležitá, že ani samotné Gestapo si nemohlo dovolit vlastního uvážení a případ nahlášený osobou v pozici ABF dále nevyšetřovat. Byl-li někdo do této pozice ustaven, musel být považován za osobu naprosto spolehlivou.

Obžalovaný, od roku 1935 člen Henleinovy sudetoněmecké strany a od roku 1938 člen NSDAP, se již po svém zatčení 18. května 1945 doznal, že Gestapu učinil tři udání. Obžaloba vypočítává, že se týkala celkem 26 osob, z nichž jedna následkem udání přišla o život, a větší množství osob po různou dobu trátilo na svobodě. Je samozřejmé, že se Kowarschik snažil obhajovat, jak jen to bylo možné, na dotaz soudu v úvodu přelíčení uvedl, že se cítí nevinný, což se snažil později podepřít svou výpovědí. V ní odpovědnost za své jednání svaloval na jiné vedoucí pracovníky dolu Krimich II. Udání měl činit pod jejich nátlakem, nechtěl škodit českým lidem a v žádném z „hlášení“ o činnosti v dole neuváděl jména. Všechna tato tvrzení postupně vyvraceli předvolaní svědci a listinné důkazy, zejména pak Kowarschikem podepsaný dopis, v němž hlásí Gestapu několik osob české, polské a ruské národnosti, které považoval za nespolehlivé. Ze spisu zároveň vyplývá, že od počátku svého působení v dole byl horlivým zastáncem a propagátorem nacistického režimu, zaměstnanci byl viděn jako tyran, který je udržoval ve stálém strachu. Jejich práce byla hodnocena z hlediska kvantity, nikoli kvality, odvádět ji při tom museli mnohdy ve zdraví ohrožujících podmínkách.

První proces před MLS v Plzni trval o něco méně než sedm hodin a před poradou soudního senátu byl k naplněné soudní síni veřejným žalobcem Karlem Křepinským vznesen tento emotivní požadavek: nechce za hlavu jednoho popravit tisíce, tak jako se to dělo po Heydrichově smrti, chce jen „za jednu hlavu poctivého českého horníka hlavu původce jeho smrti.“¹⁰² V 16 hodin a 50 minut se senát vrací z neveřejné porady a předseda Dr. Hruška vynáší rozsudek smrti. Kowarschik zároveň navždy pozbývá občanské cti a celý jeho majetek propadá tímto okamžikem státu. Trest byl na vězeňském dvoře plzeňského krajského soudu vykonán Bohumilem Karasem a jeho dvěma pomocníky bez přítomnosti duchovního tentýž den ve 22 hodin a 15 minut.

¹⁰² Zrádce a renegát Kowarschik popraven: první přelíčení lidového soudu v Plzni. *Svobodný směr*. 1945, roč. 1, č. 91 (19. í. 1945), s. 2.

4.3.2 Případ Otakara Huberta

Případ profesora němčiny na plzeňské obchodní akademii byl pro tuto práci vybrán zejména pro paradox, který představuje. Byl totiž zahájen na žádost samotného Huberta, avšak skončil v jeho naprostý neprospěch.

17. května 1945 adresuje Otakar Hubert plzeňskému Národnímu výboru dopis, který uvozuje těmito slovy: „*Doslechl jsem se, že někteří lidé mě podezřívají z germanofilství a podobných přečinů proti národní a státní spolehlivosti. Prosím o vyšetření z vlastního popudu v dalším mnou uvedených skutečností a osob, které jsou sto podobná podezření nejen odstraniti, nýbrž dáti mně plné zadostiučinění a postavití mě do správného světla.*“¹⁰³ V dopise, který čítá celkem čtyři listy ukázkového krasopisu, dále vyjmenovává zhruba desítku osob, které mají o jeho spolehlivosti a řádném smýšlení podat Národnímu výboru adekvátní obraz; jedná se zejména o jeho bývalé studenty a spolupracovníky z akademie, mezi jmenovanými je dokonce i ředitel ústavu. Příslušné orgány tedy zahajují vyšetřování, jehož výsledky naprosto odporují Hubertově tvrzením, a 5. října téhož roku vstupuje bývalý profesor o deváté hodině ranní do porotní síně krajského soudu ve Velešlavínově ulici jako obžalovaný. Veřejný žalobce jej viní především ze zločinu proti státu podle § 3 odst. 1, zločinu proti osobám podle § 5 odst. 2a a v neposlední řadě ze zločinu udavačství podle § 11. Jak napsal místní tisk, „*proces nabýval hodinu od hodiny senaččnějších forem.*“¹⁰⁴

Hlavní přelíčení se konalo ve dvou dnech, 5. a 6. října, a oba dny trvalo do večerních hodin. Všechny osoby, které Hubert ve svém květnovém dopise uvedl, byly požádány o výpověď. Někteří z nich vypovídali u soudu osobně, protokoly o výpovědích ostatních byly přečteny. Zajímavé je, že téměř všechny osoby, které obžalovaný ve zmíněném dopise uvedl, vypovídaly v rozporu s jeho zájmy, pouze jedna z jeho bývalých žákyň a jedna členka profesorského sboru obchodní akademie podaly výpověď v neutrálním tónu. Ale ani tyto dvě neuvedly nic, co by obžalovanému v jakémkoli ohledu mohlo pomoci při jeho obhajobě.

Hubert se podle výpovědí svědků měl dopouštět propagace nacismu u mládeže, již vyučoval, snažit se rozvrátit mravní a národní vědomí svých žáků i širokého okolí, zdravit zdviženou pravici a o německých svátcích měl ze svých

¹⁰³ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, kart. č. 3. Sign. Ls 24/1945.

¹⁰⁴ Velezrádce Hubert popraven: dvoudenní proces s bývalým učitelem němčiny skončen. *Svobodný směr*. 1945, roč. 1, č. 106 (7. 10. 1945), s. 2.

oken pravidelně vyvěšovat prapor s hákovým křížem. Po Heydrichově smrti měl dokonce vyvěsit smuteční roušku. Posledně zmíněná provinění Hubert vysvětloval tím, že v bytě nad ním i pod ním bydleli různí činovníci německých ozbrojených sil a kvůli bezpečí svému a své rodiny se proto před nimi snažil působit jako stoupenec německé myšlenky. Svědci dále uváděli, že se hanlivě vyjadřoval o první republice a na obchodní akademii žákům dával překládal výrazně proněmecké a zároveň protimasarykovské texty, což dokládaly dva žakovské sešity, jichž bylo použito v procesu jako důkazních prostředků.

Ohledně jeho viny podle § 11 vypovídal jeho bývalý žák Miroslav Brejcha, kterému v době jeho studia ředitel akademie doporučil, aby studium předčasně ukončil. To z toho důvodu, že si na něj Hubert u ředitele stěžoval pro jeho protinacistické smýšlení a proto, že se vyjádřil v tom smyslu, že neučinili potřebné kroky k nápravě této situace ředitel sám, udá jeho myšlení na Ministerstvu školství, což by pro Brejchu mohlo mít nedozírné následky.

Nakonec jediné obvinění, kterého byl Hubert zproštěn, bylo to nejméně podstatné. Byl podezříván z toho, že starší dceři trpěl poměr s německým poddůstojníkem, což bylo v průběhu procesu vyvráceno. Veřejný žalobce se ve své závěrečné řeči vyjádřil, že „*kdyby český národ měl takových Hubertů víc, splnil by se výrok Moravcův, že do roka nikdo českou mládež nepozná.*“¹⁰⁵

Soudní rada Hahn vynáší 6. října po neveřejné poradě senátu o deváté hodině večerní rozsudek smrti, Hubert je zároveň navždy zbaven občanské cti a celé jeho jmění propadá státu. Hubertova žádost, aby byl výkon trestu o hodinu odložen, je soudem zamítnuta. Bohumil Karas a jeho pomocníci jej na něm vykonávají proto dvě hodiny poté, a to ve 23 hodin a 20 minut.

4.3.3 Případ Georga Pittermanna

Procesy s členy Gestapa byly pro veřejnost jedním z největších zadostiučinění. Členové Gestapa patřili mezi nejvěrnější pracovníky ve službách nacistické ideologie, jejich společnou vlastností bývala krutost, někdy až sadismus, který ukájeli nesčetným týráním a ponižováním svých obětí při tzv. vyšetřování. Zájem veřejnosti o tyto procesy, z nichž většina proběhla až v závěru

¹⁰⁵ Velezrádce Hubert popraven: dvoudenní proces s bývalým učitelem němčiny skončen. *Svobodný směr*. 1945, roč. 1, č. 106 (7. 10. 1945), s. 2.

činnosti Mimořádného lidového soudu v Plzni, je dobře patrný i z tisku. Zatímco v prvních dnech retribuce byly mnohdy i titulní stránky novin zaplněny obsáhlými články o jednotlivých případech, netrvalo více než několik týdnů a články ustupovaly. Byly kratší, stručnější a nakonec se omezily pouze na vyjmenovávání osob, které před soudem stanuly, paragrafů, podle nichž byli souzeni, a výše trestu, která jim byla uložena. V roce 1946 se zájem tisku na moment retribučním opět přiklonil, když před soudem postupně stanuli tzv. vlajkaři neboli členové pronacisticky orientované organizace jménem Vlajka. Naposledy pak vzbudily pozornost procesy s plzeňským Gestapem.

Značná část na smrt odsouzených členů Gestapa byla souzena až v posledních dnech „lidové spravedlnosti“ proto, že paměť těchto obžalovaných měla pro množství jiných procesů stěžejní výpovědní a důkazní hodnotu. Případ Georga, nebo chcete-li, Jiřího Pittermanna jsem se rozhodla uvést proto, že Pittermann patřil mezi nejhorší členy místního Gestapa. Hodnocení jeho „práce“ by mohlo v jiném kontextu působit velice dobře, nicméně za okupace v Plzni bylo jeho pracovní nasazení, promyšlené a efektivní vyšetřovací taktiky a rychlé vyřízení každého jemu přiděleného případu skutečnou noční můrou místních obyvatel.

„Pitterman¹⁰⁶, jeden z nejmladších členů gestapa v Plzni, starý 35 let, ženatý, v hodnosti kriminálního asistenta a člen SS, má vzezření nejzločinnější. Typický vrah! Je souzen pro nejtěžší zločiny proti státu a osobám.“¹⁰⁷ 2. května 1947 byl vyvoláním věci ve 13 hodin a 30 minut zahájen dvoudenní proces s Georgem Pittermannem, který skončil rozsudkem smrti. Vyšetřovací spis, sestavený vyšetřovateli Karlem Knoblochem a Václavem Vlkem, čítal 204 stran. Na jeho úvodní straně bylo uvedeno 43 poškozených, z toho osmnácti měl Pittermann zavinit smrt, devatenácti újmu na zdraví a zbývajícím šesti újmu hmotného charakteru. Službu u plzeňského Gestapa nastoupil 6. července 1943. *„U Gestapa v Plzni jsem se účastnil jako výkonný orgán na vyšetřování různých případů, zatýkal jsem mnohé osoby a konal službu řádného člena Gestapa,“¹⁰⁸* uvádí sám do vyšetřovacího protokolu. *„Jako výkonný orgán jsem prováděl zatýkání a nemohu přesně uvést jaký počet osob jsem zatkl. Stejně tak nemohu*

¹⁰⁶ Zachovávám podobu jeho jména tak, jak jsem ji našla v příslušných materiálech. Pro soud to byl Georg Pittermann. Pro svědky Pitrman, pro tisk zase Pitterman.

¹⁰⁷ Dnes poslední den retribuce. *Svobodný směr*. 1947, roč. 3, č. 103 (3. 5. 1947), s. 2.

¹⁰⁸ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, kart. č. 92. Sign. Ls 320/1947.

přesně uvésti kolik osob jsem jako člen Gestapa vyslychal a kolik jsem jich tloukl nebo týral. ¹⁰⁹

Nejdůležitějším svědkem v Pittermannově případě byl jistý Jaroslav Jílek z Chrástu, kterému díky Pittermannovi a jeho spolupracovníkům zemřeli oba synové. 12. listopadu 1943 v noci vtrhli členové plzeňského Gestapa včetně Pittermanna do Jílkova domu a fyzickým násilím i výhrůzkou použití zbraně se dožadovali informací o třaskavinách, které měl podle nich mít Jílkův syn. Prohledání domu ani přilehlého okolí neneslo žádné ovoce, proto Jílka i oba jeho syny odvezlo v noci Gestapo do Plzně a okamžitě začalo s výslechem, který doprovázelo mučení podezřelých. „*Se zvířetem bych měl soucit, s Pitrmanem nikdy!*“¹¹⁰ prohlásil Jaroslav Jílek do protokolu. Jeho žena Pittermanna popsala jako „*zrůdu nejhoršího druhu*“¹¹¹. Co přesně se se syny Jaroslava Jílka posléze stalo, on sám nevěděl. Jeden však byl popraven poté, co nad ním byl u norimberského soudu vysloven trest smrti; mladší se sice vrátil z koncentračního tábora v Manthausenu, ale byl těžce nemocen, a tak vysílen nedlouho po svém návratu zemřel.

Jen závěrečná zpráva Vlka a Knoblocha měla 21 stran a obsahovala 71 bodů. Každý bod představoval jeden skutek, který Pitterman spáchal. Veřejný žalobce, Dr. Hais, tyto skutky právně kvalifikoval jako zločiny podle § 2, § 3 odst. 1, § 5 odst. 1a, § 7 odst. 1, § 7 odst. 3, § 10 a § 11 velkého retribučního dekretu. Pittermann byl obžalován z členství v Gestapu a SS, z podpory nacismu, z udavačství a z nakládání s československými občany jako s otroky. Dále mu veřejný žalobce kladl za vinu, že zavinil ztrátu svobody většího počtu obyvatel a způsobil vícero československým občanům smrt a že zneužil tísně jiného k vlastnímu obohacení. Při dvoudenním přelíčení byla jeho vina bez jakýchkoliv pochybností prokázána ve všech bodech obžaloby, 3. května 1947 mu proto předseda senátu, Dr. Česák, oznamuje, že bude potrestán trestem absolutním, tento trest byl vykonán ještě týž den.

¹⁰⁹ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, kart. č. 92. Sign. Ls 320/1947.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž.

5. KRÁTCE O OBNOVĚ RETRIBUČNÍCH PROCESŮ PO ROCE 1948

5.1 Vliv levice v období války

Politický tlak komunistů, který vyústil v únoru roku 1948 v nadvládu dalšího, po následující čtyři dekády trvajících totalitního režimu nad československým lidem, můžeme snadno vysledovat až k londýnské exilové vládě. Do tohoto momentu byla v práci tato stránka exilového a poválečného vývoje záměrně opomíjena, aby mohly být pro ni relevantní informace soustředěny pokud možno přehledně do jedné stručné kapitoly.

Krátký, pouze dvacetiletý život první republiky jako první nositelky demokracie v Československu nestačil k tomu, aby si toto státoprávní uspořádání vysloužilo důvěru a respekt většiny českého lidu. Naopak, prvorepublikovému zřízení v meziválečném období bylo mnoho vyčítáno, mezi jinými jeho sklony ke korupci a přehršel politických stran. „*Události let 1938 a 1939 byly mnohými považovány za bankrot první republiky a téměř celý národ byl přesvědčen o tom, že po válce dojde k velkým změnám.*“¹¹² Schůze mocností k podpisu Mnichovské dohody navíc vedla ke značnému zklamání ze Západu, za viníky mnozí označili první republiku a její spojence – Anglii a Francii. V tomto momentu přichází onen osudný příklon na druhou stranu, k Sovětskému svazu, k jedinému zbývajícimu spolehlivému spojenci.¹¹³

Když se v roce 1943 na Stránského popud začalo jednat o osnově právní normy, která by sloužila k poválečnému potrestání nacistů a jejich přísluhovačů na našem území, čeští komunisté v exilu se do debat vášnivě zapojovali a nešetřili kritikou připravovaného dekretu. Navíc jak se později ukázalo na jednáních se zástupci Slovenské národní rady a československého komunistického exilu v Moskvě v roce 1945, komunisté již v lednu 1943 vytvořili vlastní návrh této normy a tento návrh v podstatě reflektoval požadavky, které komunisté na Stránského osnovu kladli. Komunisté normu pomalu se rodící v londýnském exilu považovali za příliš mírnou, dožadovali se přísnějších trestů a především pak jmenného seznamu osob, mezi nimiž měli figurovat vysocí čeští a slovenští

¹¹² PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 16.

¹¹³ Tamtéž, s. 81.

funkcionáři včetně členů protektorátní vlády. Ti neměli ujít přísnému potrestání, a vzhledem k tomu, že následný proces s protektorátní vládou v Praze, resp. jeho výsledek, vyvolal značnou vlnu nevole mezi levicovými politiky, lze se logicky domnívat, že jediným přijatelným trestem pro zmíněné funkcionáře by podle komunistů byl trest absolutní.

Po vybojování dukelského průsmyku sovětskými vojsky bylo jasné, že dekret musí být vydán co nejdříve. „Komunisté si pochvalovali, že Státní rada pod tímto tlakem vyhověla některým jejich požadavkům, např. do dekretu byla oproti právním zvyklostem zahrnuta i preambule.“¹¹⁴ Dekret Beneš podepisuje údajně v předvečer svého odjezdu do Moskvy, kde bude jednat se zástupci komunistů o znění Košického vládního programu, činil tak spěšně patrně proto, aby Československo nestihl stejný osud jako jeho polského souseda,¹¹⁵ navíc stále doufá, že se podaří prosadit celostátní působnost retribuční normy.

24. března 1945 se tedy v Moskvě začíná jednat o složení nové vlády a o jejím vládním programu, ten je později nazván „Košický“ podle místa svého vyhlášení, nikoli místa svého vzniku. Návrh dekretu vytvořený komunisty v roce 1943 se dostává na pořad jednání a Stránský nakonec ustupuje mnohým požadavkům; mimo jiné dochází oficiálně k prohlášení státního prezidenta Emila Háchy a členů Beranovy vlády za velezrádce, kteří budou spolu s dalšími postaveni před Národní soud (s jehož existencí londýnský dekret nepočítal), a jsou vyjmenovány strany, mezi nimi strana agrární a národně demokratická, které budou zakázány. Dekret je na těchto jednáních sice prohlášen jako právní základ pro celostátní normu, nicméně tento bod vládního programu mezi jinými zůstane nenaplněn, protože již v květnu si Slovenská národní rada prosadí vlastní retribuční normu v podobě nařízení SNR č. 33/1945 Zb.

5.2 Od totality k totalitě

Přechodné období mezi koncem války a únorem 1948 někteří nazývají „třetí republikou“. Její krátký osud byl naplněn bojem o moc mezi demokraty a komunisty.¹¹⁶ Klíčovými se pro komunisty staly národní výbory, v nichž měli

¹¹⁴ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 27.

¹¹⁵ Polsko se po osvobození ocitlo pod správou tzv. lublaňského výboru, de facto jej ovládali komunisté.

¹¹⁶ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 80.

nemalé zastoupení, a které navrhovaly složení senátů pro mimořádné lidové soudy. Svými taktickými záměry se nicméně komunisté netajili, dovolím si zde citovat slavný výrok Klementa Gottwalda, který pronesl počátkem dubna 1945 v Košicích v souvislosti s velkým retribučním dekretem: *Všeobecně prosazený zákon o stíhání zrádců a kolaborantů je velmi ostrá zbraň, kterou můžeme buržoasii osekát tolik výhonků, že z ní zůstane pahýl. To je věc třídního boje proti buržoasii, a to boje vedeného pod praporem státním a národním, pod praporem republiky. Nevyužít této zbraně znamená nechat ji rezavět. Touto zbraní můžeme našeho nepřítel postihnout přímo fyzicky.*¹¹⁷

Je až fascinující, jak euforie z konce války celým masám zakalila zrak a napomohla tak k vytvoření jakési sovětské modly. Sovětská vojska postupující územím v nejednom případě hrubě pochybila, ale i přes to, že si o těchto skutečnostech dnes můžeme přečíst mnohá svědectví, jako by byly tenkrát přehlíženy. Ze zpráv ústředního sekretariátu KSČ se například dozvídáme, že „venku se sedlákům zabírá dobytek, často těm nejchudším“ a „ženy jsou často nedobrovolně nezvěstně.“¹¹⁸ Nicméně kritika osvobozeneckých vojsk nebyla obecně přijímána, svým způsobem jako by se neslušelo, aby byla pronášena nahlas. Obraz poskytovaný veřejnosti se od reality výrazně lišil, podle tisku se sovětští vojáci takřka topili v záplavě v květnu kvetoucích šeříků, kterými je vítali radostní občané.¹¹⁹

Zklamání z demokracie první republiky, nedůvěra v západní mocnosti, závist a pomstychtivost panující v poválečné československé společnosti, to vše hrálo komunistům do karet. V roce 1946 se uskutečňují poslední alespoň zčásti svobodné volby do Národního shromáždění. Ono „zčásti“ záměrně zmiňuji proto, že voleny mohly být jen po válce povolené politické strany Národní fronty. Navíc se komunisté pro své vítězství neštíteli užít jakýchkoli zbraní včetně zneužití velkého retribučního dekretu a s ním různě souvisejících předpisů, především pak zákona o stálých seznamech voličských,¹²⁰ který byl přijat 21. února 1946. Aktivní volební právo směla totiž podle tohoto zákona vykovávat jen osoba zapsaná ve stálém seznamu voličském. Není nikterak překvapivé, že voličské

¹¹⁷ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 14.

¹¹⁸ PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 86.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 86.

¹²⁰ Zákon č. 28/1946 Sb.

seznamy sestavovaly zvláštní volební komise místních národních výborů. Jak už jednou bylo naznačeno, národní výbory byly, co se týče politického spektra, spíše levicově orientované. Navíc podléhaly Ministerstvu vnitra, které bylo fakticky v rukou komunistů.

Tyto voličské seznamy nejen že se sestávaly pouze z osob české, slovenské či jiné slovanské národnosti (tudíž německým a maďarským příslušníkům, kterým bylo po válce zachováno státní občanství, byl výkon volebního práva znemožněn), zároveň však byl zápis do seznamu znemožněn každému, proti komu bylo zahájeno „přípravné soudní vyšetřování“ pro podezření ze spáchání některého ze zločinů uvedených ve velkém retribučním dekretu či z provinění podle malého retribučního dekretu. *„Za určitých dalších okolností bylo znemožněno volit i osobám, na které bylo pouze podáno „trestní oznámení“ pro retribuční delikt či které byly členy organizací, jejichž seznam přineslo prováděcí vládní nařízení.“*¹²¹ Zákon č. 28/1946 Sb., navíc snížil hranici aktivního volebního práva z původních 21 na 18 let, tento krok měl navýšit počet oprávněných voličů až o půl milionu. Radikální levici dále posílil fakt, že zákon rozšiřoval volební právo i na vojenské síly a příslušníky jiných bezpečnostních sborů, mezi nimiž SNB.¹²² Každá z uvedených skutečností tak zvýhodňovala komunisty a fakticky umenšovala počet jejich politických odpůrců.

Ve volbách skončili komunisté vítězně a se značným náskokem před ostatními stranami. V Národním shromáždění získali 114 mandátů oproti 55 mandátům národních socialistů, 46 lidovců a 43 slovenských Demokratů. Sociální demokracie ve spojení se slovenskou Stranou práce získaly 39 mandátů a nakonec nejslabší Strana slobody získala pouze 3 mandáty.¹²³ Do čela vlády se tak 2. července 1946 postavil první komunist, Klement Gottwald.¹²⁴

Po parlamentních volbách se strany a jejich postoje začaly viditelně rozcházet. Komunistická demagogie slibovala první poslední a její krátká, zvučná hesla si získávala mladé sympatizanty. Vedle toho se politický systém Národní fronty dostával do krize. Komunisté v tom správně vycítili svou příležitost: postavili se do ofenzívy, zatímco ostatní strany spoléhaly na ústavní mechanismy

¹²¹ KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. S. 45.

¹²² Tamtéž, s. 45.

¹²³ Celkem 300 křesel.

¹²⁴ ¹²⁴ KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. S. 47.

a vyčkávaly. Nepříznivá politická situace vyvrcholila demisí části ministrů z 20. února 1948. Tito se domnívali, že následkem jejich odchodu nastane vládní krize, která bude muset být řešena vytvořením nové vlády, v níž chtěli získat vedoucí postavení. Organizace ministerské akce však byla nedokonalá a někteří z ministrů tento krok nepodstoupili, čímž se z odstupujících ministrů nestala většina, nýbrž menšina. Premiér Gottwald tak podle dikce platné Ústavy doplnil vládu o nové členy nakloněné komunistům a prezident Beneš posléze demisi ministrů i jmenování nových členů vlády přijal. V ČSR tak nastává vláda jedné strany, která potrvá až do listopadové „sametové“ revoluce v roce 1989.

5.3 Tzv. druhá retribuce

S obnovou retribuce komunisté po převzetí moci neotáleli ani v nejmenším. Již 25. března 1948 je zákonem č. 33/1948 Sb. obnovena účinnost velkého retribučního dekretu a jeho prováděcího nařízení, definitivně podle tohoto zákona měla účinnost dekretu skončit na konci roku – v prosinci 1948. Lidové soudy sice pilně pracovaly až do 31. prosince, „*poúnorový režim se ovšem i v tomto případě uchýlil ke kamufláži a oficiální závěr druhé retribuce vyhlásil k 28. říjnu, tj. tak, aby se shodoval se závěrem tzv. dvouletky.*“¹²⁵

Zmíněný zákon provedl ve znění dekretu zároveň několik změn. Předně změnil senátní rozložení u mimořádných lidových soudů. Lidové soudy nyní měly rozhodovat ve dvou typech senátů: ve tříčlenném senátu tvořeném předsedou, soudcem z povolání, a dvěma laickými přísedícími, a v pětičlenném senátu, kterému taktéž předsedal soudce z povolání, a zbytek senátu byl tvořen soudci z lidu. Pětičlenné senáty se měly zabývat těmi případy, u nichž již byl v prvním období retribuce vynesena rozsudek. Tříčlenné senáty měly vyřizovat nové případy, poprvé veřejnou žalobou napadené. Zajímavostí je, že měl-li být vynesena rozsudek smrti, u tříčlenných senátů se vyžadovala jednomyslnost, zatímco v pětičlenných senátech postačily k vydání tohoto rozsudku čtyři hlasy z pěti.¹²⁶ De facto to znamenalo, že laický prvek v dobovém soudnictví mohl přehlasovat jediného relevantně erudovaného člena senátu.

¹²⁵ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*. Inventární kniha, s. 22.

¹²⁶ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 76.

Ministr spravedlnosti měl na základě změn, provedených zákonem č. 33/1948 Sb., větší pravomoci. Nyní to byl on, kdo jmenoval veškerý nutný soudní aparát: přednosta lidových soudů, jejich náměstky, soudce z povolání i soudce z lidu a taktéž veřejné žalobce. Seznamy soudců z lidu opět sestavovaly okresní národní výbory. Osoby, které byly pro funkci soudců z lidu vybrány, musely být samozřejmě poctěny důvěrou „*vítězného pracujícího lidu*“¹²⁷.

Nejdůležitější změnou však byla skutečnost, že tento „revokační“ zákon umožňoval soudcům znovu otevřít případy pravomocně skončené před únorem 1948. Osoby, které již jednou mimořádné lidové soudnictví osvobodilo nebo jim uložilo „příliš mírný“ trest, se tak najednou ocitly v naprosté právní nejistotě a hrozil jim nový proces a nový, pro ně nepříznivý výsledek.¹²⁸ „*Řízení pravomocně již skončené před nabytím účinnosti nového zákona bylo možno zahájit nebo v něm pokračovat na návrh veřejného žalobce „i bez podmínek a formálností obnovy“, takže šlo vlastně znovu otevřít kterýkoliv retribuční případ.*“¹²⁹

Vedle obnovy velkého retribučního dekretu byla zákonem č. 34/1948 Sb., obnovena také účinnost s ním spojeného předpisu o trestání některých případů provinění proti národní cti, neboli dekretu č. 138/1945 Sb. Oběma dekretům se zároveň rozšířila působnost na celý stát, čímž zanikl dualismus retribuční právní úpravy.¹³⁰

„*O výsledcích této etapy obnoveného retribučního soudnictví máme bohužel jen kusé informace. Komunistický režim, na rozdíl od precizně vypracované statistiky „Drtinovy justice“ publikované v tisku, jen nerad zveřejňoval statistické údaje, které bezprostředně nehovořily v jeho prospěch. Právě takové byly údaje o obnovení retribuce, ba dokonce lze říci, že celá akce skončila žalostným fiaskem.*“¹³¹

¹²⁷ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*. Inventární kniha, s. 20.

¹²⁸ FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 427.

¹²⁹ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 76.

¹³⁰ FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 427.

¹³¹ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 79.

5.4 Obnova činnosti Mimořádného lidového soudu v Plzni

Ministerstvo spravedlnost, jehož vedení měl nyní v rukou Alexej Čepička, zasílá presidiu Krajského soudu v Plzni dne 10. dubna 1948 spěšný spis, v němž personálně obsazuje Mimořádný lidový soud v Plzni, jež se opětovně konstituoval na základě zákona č. 33/1948 Sb. Přednostou je znovu jmenován Dr. Hruška, jeho náměstkem se na základě ministerského výnosu stává Jan Macek, krajský soudce. Čepička stejným výnosem jmenoval pět soudců z lidu, šest veřejných žalobců a pouhých pět soudců z lidu. Vedením veřejné žaloby byl pověřen státní zástupce Dr. Rudolf Pospíšil.¹³²

13. dubna proto přednosta obnoveného lidového soudu žádá Ústřední národní výbor, aby ve smyslu § 22 odst. 4 retribučního dekretu č.16/1945 Sb., ustanovil vykonavatele hrdelních trestů a jeho dva pomocníky, přičemž výboru doporučuje, aby byla jmenována již známá trojice: Karas, Höflicher a Tůma.¹³³ V následujících dubnových dnech byly postupně navyšovány počty jmenovaných soudců z lidu, na konci měsíce jich bylo již k šedesátí.¹³⁴ 19. května však skládá soudcovský slib pouze 39 osob.

Zajímavý je případ Karla Dezorta, povoláním slévače, který byl jako soudce z lidu navržen již v první, předúnorové retribuci. Jeho jméno figurovalo i mezi soudci z lidu, které přednosta soudu losoval k jednotlivým senátům na první schůzi soudců z povolání plzeňského lidového soudu dne 4. září 1945. Přesto se však jeho jméno nevyskytovalo v jednotlivých soudních spisech, důvod pro tuto skutečnost nacházíme až v presidiálních spisech z roku 1948. Dr. Hruška zasílá v květnu tohoto roku Ministerstvu spravedlnosti spis, v němž jej informuje o soudcích z lidu, kteří se nedostavili ke splnění slibu, kterým nebylo možné doručit nebo kteří vyjádřili přání být funkce zproštěni a žádá ministra, aby jmenoval další osoby pro tuto funkci vhodné. V závěru spisu se zmiňuje právě o Karlu Dezortovi. V prvním období retribuční retribuce proti němu totiž bylo zahájeno řízení pro provinění dle § 1 malého retribučního dekretu. I přesto, že řízení proti němu okresní národní výbor zastavil, domníval se Dezort sám, že není vhodné, aby

¹³² SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 3 (151). Sign. Pres. 4/48.

¹³³ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 3 (151). Sign. Pres. 5/48.

¹³⁴ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 3 (151). Sign. Pres. 10/48, Pres. 14/48.

funkci soudce z lidu zastával a přednosta ministrovi tlumočil jeho žádost o zproštění z funkce.¹³⁵ Této žádosti bylo vyhověno.¹³⁶

Přípravy na nová soudní řízení zahájil ustavený MLS v Plzni 13. dubna 1948, první přelíčení se uskutečnilo 12. května. Každý lidový soud měl povinnost týdně nahlašovat Ministerstvu spravedlnosti případy, které má dále na pořadu jednání včetně údaje o přesném dni, kdy o nich bude rozhodovat. Příslušné ministerstvo tak mělo dokonalý přehled o tom, která kauza má kdy přijít na pořad jednání a v celostátním kontextu tak obnovenou retribuci „centrálně“ plánovala. Veřejní žalobci měli dokonce dostat detailní instruktáž o vhodnosti určitých typů případů a nevhodnosti jiných, podle čehož se následně řídili při podávání návrhů na obnovu řízení či potrestání.¹³⁷

V původních intencích Ministerstva spravedlnosti skutečně bylo, aby byly obnovené retribuční soudy co nejrychlejší a nejvýkonnější. MLS v Praze, který byl prvním znovu konstituovaným lidovým soudem po únoru 1948, stihl do 9. dubna 1948 vyřídit již 11 prvních případů. Tato efektivita vyvolávala mezi právníky naději, že retribuční soudy pod taktovkou komunistů bude s koncem dvouletky ukončena.¹³⁸ Ministerstvo spravedlnosti proto ke konci září rozeslalo mimořádným lidovým soudům „opatření k urychlenému skončení retribučního soudnictví“, v němž po soudech vyžaduje, aby zaslaly „zprávu o stavu nedodělků“¹³⁹. Tato zpráva měla vypočítat stav neskončených věcí včetně určení soudců, jimž takové věci byly přiděleny. Navíc muselo být ve zprávě uvedeno, zdali si soudci, u nichž jsou případné nedodělky, vybrali za období obnovené retribuční soudy svou řádnou dovolenou. Na interní resortní úrovni bylo nevyřízení věci vnímáno jako nesplnění úkolu a výběr dovolené u neadekvátně činného soudce bylo přitěžujícím hodnotícím aspektem.¹⁴⁰

O charakteru druhé retribuční soudy nám může podat alespoň základní výpověď závěrečná zpráva o činnosti soudu,¹⁴¹ kterou sestavovalopět přednosta plzeňského lidového soudu. Oproti závěrečné zprávě Dr. Hrušky z roku 1947 je mnohem stručnější, postačila si pouze s výčtem odsouzených osob. Změna politického

¹³⁵ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 3 (151). Sign. Pres. 25/48.

¹³⁶ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 3 (151). Sign. Pres. 47/48.

¹³⁷ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*. Inventární kniha, s. 22.

¹³⁸ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 79.

¹³⁹ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 3 (151). Sign. Pres. 92/48.

¹⁴⁰ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*. Inventární kniha, s. 22.

¹⁴¹ SOA Plzeň. *Fond MLS Plzeň*, presidiální, kart. č. 3 (151). Sign. Pres. 115/48.

klimatu je ze zprávy okamžitě patrná, není v ní ani slovem zmíněno o národnosti odsouzených. Za to v ní přednosta vypočítává, kolik z odsouzených bylo samostatně výdělečně činných (10 osob, z toho 4 továrníci, 5 obchodníků a 1 lékárník), kolik bylo ze zemědělského stavu (4 osoby), kolik z nich bylo úředníků (28 osob) a kolik dělníků (40 osob).

Celkem bylo Mimořádným lidovým soudem v Plzni v rámci druhé retribuice od 12. května do 30. listopadu 1948 odsouzeno 82 osob. Z nich bylo na podkladě revizního řízení 12 osob odsouzeno in peius, tedy byl jim uložen trest tvrdší, než v původním rozsudku, a pouze jedné osobě byl trest zmírněn (byla tedy odsouzena in melius). Z dalších 18 revidovaných případů byl ve dvou případech vysloven trest totožný a ve zbývajících 16 došlo ke zproštění rozsudku.

ZÁVĚR

Tyto poslední řádky mé diplomové práce ukončují téměř jednoletou kapitolu mého života, která byla naplněna bádáním v archivních fondech, čtením dobového tisku a hledáním relevantních údajů ve značném množství publikací. Jeden rok je však příliš krátký na pokrytí takového množství materiálů, aby si autor mohl říci, že práce poskytuje takové množství informací, jaké si představuje. Nicméně i přes to doufám, že má práce v budoucnu poslouží někomu jako přehled nejdůležitějších událostí, které předcházely a různou měrou vedly k mimořádnému lidovému soudnictví, a zároveň poskytne adekvátní obraz o struktuře a činnosti této zlidovělé justice.

Mým cílem bylo zpracovat stručnou, nicméně komplexní práci, která by reflektovala jak vývoj před retribučním soudnictvím, tak vývoj následný, v němž byly retribuce po změně politického režimu obnoveny. Cíle jsem dle svého názoru dosáhla, nicméně tím netvrdím, že by práce byla vyčerpávající.

Po stránce právní jsou klíčové zejména kapitoly 2 až 4, v nichž jsem se zabývala normativním základem retribucí a činností lidového soudnictví, včetně průběhu řízení před mimořádnými lidovými soudy. Práce se v těchto kapitolách mimo jiné zabývá i procedurou personálního obsazování těchto institucí a do detailu je rekonstruován proces ustavení plzeňského MLS pomocí presidiálních spisů jeho přednosta, Dr. Hrušky. Případy, které v kapitole o Mimořádném lidovém soudu v Plzni uvádím, jsou spíše ilustrační povahy, mají nabídnout trochu osobnější pohled na plzeňskou retribuci, a zcela záměrně byly z tohoto důvodu vybrány takové případy, které vedly k vyslovení trestů smrti.

Po stránce historické je důležitá kapitola první a kapitola pátá; obě se snaží podat výklad nejpotřebnějších dobových reálií, jejichž znalost je nezbytná pro pochopení celé etapy retribučního soudnictví. Domnívám se proto, že z tohoto hlediska práce splnila požadavek na právně-dějinné zpracování.

Kapitola pátá tak, jak byla navržena v zásadách pro vypracování práce, byla po zevrubných úvahách vypuštěna. Nepodařilo se mi nalézt důvěryhodný zdroj, kterým bych mohla reprezentovat dobový názor veřejnosti na retribuční soudnictví jako takové. Zároveň díky po válce probíhajícímu boji o moc považují značné množství politických výroků za tendenční a částečně nedůvěryhodné. Tisk se navíc v době okamžitě následující po skončení retribucí vyjadřoval o lidovém

soudnictví velice dobře, zatímco vícero autorů, mezi nimi například Frommer, popisuje nespokojenost různých vrstev obyvatelstva s výsledkem retribuice.¹⁴² Od roku 1947 sílil tlak komunistů takřka každým dnem a tomu odpovídala i stále vzrůstající mediální kritika lidového soudnictví levicově orientovaným tiskem. Po únorových událostech roku 1948 se výpovědní hodnota pronášených soudů na téma retribuice stala téměř minimální. V práci je často v tomto ohledu citováno z tisku i odborných publikací, proto so myslím, že zvláštní kapitoly už nebylo skutečně třeba.

První etapa mimořádného lidového soudnictví v českých zemích byla zahájena 8. června 1945 vyvoláním první věci u Mimořádného lidového soudu v Brně, skončila pak společně s účinností tzv. velkého retribučního dekretu dne 4. května 1947. Ke čtyřiaadvaceti mimořádným lidovým soudům podali veřejní žalobci celkem 38.316 návrhů na potrestání na základě podkladů, které pro ně zpracovaly vyšetřovací komise zřízené při okresních národních výborech. Lidové soudy vyřídily celých 37.982 případů a zbývajících 334 případů předaly k vyřízení řádným soudům. U Mimořádného lidového soudu v Plzni veřejní žalobci podali 1.158 návrhů na potrestání, které se dotkly 1.246 osob. Řádným soudům předal MLS v Plzni pouhých 41 případů. Na českém území lidové soudy v tomto období uložily 713 rozsudků smrti, plzeňský lidový soud se na tomto čísle podílel čtyřiceti rozsudky.

Borák, Jarkovská, Frommer a mnozí další si při zkoumání retribučního soudnictví v jeho první fázi kladli otázku, zda byla takto provedená národní očista spravedlivým potrestáním viníků či nástrojem msty. Rozhodla jsem se, že se touto otázkou ve své diplomové práci zabývat nebudu, především proto, že zmínění autoři trávili práci na svých publikacích dlouhá léta a mají proto podle mne spíše právo pronášet soudy. Dovolím si zde však uvést domněnku, že Mimořádný lidový soud v Plzni se při své činnosti mezi léty 1945 – 1947 nedopustil zásadních excesů. Domnívám se tak proto, že několik desítek spisů, které jsem prostudovala skutečně podrobně, neobsahovaly žádné zásadnější nejasnosti ohledně viny odsouzených osob. Navíc ze 40 uložených trestů smrti bylo 17, tedy téměř polovina, vyneseno proti příslušníkům Gestapa, kteří se za okupace skutečně

¹⁴² Srov.: FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. S. 19-29.

dopustili ohromných lidských pochybení. Z dalších soudních spisů, které obsahovaly rozsudky smrti, jsem taktéž získala pocit, že uložené absolutní tresty byly adekvátní povaze zločinů, jichž se odsouzení dopustili.

Druhá etapa retribučního soudnictví následovala po únorovém převratu v roce 1948, její statistické zhodnocení však neexistuje. Je možné dohledat množství odhadů, nicméně ty se od sebe mnohdy liší i v řádech tisíců, proto jsem se rozhodla je v práci neuvádět. Ze zprávy přednosta lidového soudu v Plzni se však můžeme dozvědět, že obnovenou retribuicí zde bylo souzeno celkem 82 osob. Svou činnost tedy podruhé, a tentokrát definitivně, ukončil Mimořádný lidový soud v Plzni 30. listopadu 1948. Komunisté svým revokačním zákonem ukončili dosavadní dualismus právní úpravy retribuice, takže v období od dubna do prosince 1948 platily retribuční dekrety s jistými úpravami celostátně, i tedy i na slovenském území.

Podobné instituce vznikaly po celé Evropě, myšlenka potrestání za války činných zločinců a kolaborujícího domácího obyvatelstva byla obecně sdílena. Potrestání kolaborantů u nás mělo nicméně svá specifika, zejména proto, že nejkontroverznější představitelé domnělé či skutečné kolaborace se svých procesů nedožili. Jak říká Borák, neměli jsme šanci potrestat svého Pétaina či Lavala jako Francouzi, svého Quislinga jako Norové nebo svého Tisa jako Slovinci.¹⁴³ Procesy před Národním soudem jsou patrně, zejména co se procesu s protektorátní vládou týče, těmi nejvíce diskutabilními.

Hodnotit retribuici mezi léty 1945-1947 je nelehký úkol, objektivně zhodnotit obnovenou retribuici z roku 1948 už je takřka nemožné. Jakkoliv ale na tuto historickou událost budeme nahlížet, je nutné mít na paměti, že náš právní řád i právní teorie obecně se za posledních téměř sedmdesát let značně vyvinuly. Vždyť bylo to například v důsledku války, že se Evropa počala integrovat, státy začaly více kooperovat a vytvořilo se množství organizací zabývajících se lidskými právy a jejich ochranou. Dle dnešního práva by retribuice nemohla být provedena tak, jak byla, nemluvě o odsunu německého obyvatelstva, který se uskutečnil na absolutně vadném předpokladu kolektivní viny. Na druhou stranu, nikdy nemůžeme s jistotou vědět, jakého porušení zásad spravedlivého procesu a práva na osobní svobodu jednotlivce bychom byli ochotni se dopustit dnes my,

¹⁴³ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. S. 61.

kdybychom se ocitli v podobné situaci, jaká zde byla v květnových dnech roku 1945.

RESUMÉ

The diploma thesis you are now holding in your hands deals with post-war retribution processes that took place in Czechoslovakia between 1945 and 1948. The term “retribution” itself has several meanings and is mainly interpreted as “retaliation”, “redemption” or “rectification”. In Czechoslovakian context, however, it is mostly referred to as in the meaning of “criminal prosecution of Nazi criminals and their accomplices”. After German capitulation, free Czechoslovakia was re-established and punishment of war crimes committed by Nazis, as well as collaboration, instantly became the most important task for the new government and mainly for the Ministry of justice.

The thesis in its six chapters tries to give an accurate picture of both phases of retribution that were conducted in Czechoslovakia. First phase took place between June 1945 and May 1947. More than 32.000 actions were brought to 24 Extraordinary Public Courts and ended up by capital punishment in more than 700 cases. In this phase, National court was also established to judge the guilt of mostly political and medial representation of the country. First phase was originally meant to be finished in one year but was prolonged twice and so ended with almost one year delay. Second phase of retribution was conducted after communists took over the reign in the country. It was largely politicised and we do not have any reliable source of its output.

This diploma work covers the retribution processes in general but also focuses on one of 24 Extraordinary Public Court: on Extraordinary Public Court in Pilsen. In Pilsen between 1945 and 1947, public prosecutors brought 1.158 actions to EPC from which 40 people were given the capital punishment. We do have a document written by the EPC’s chairman that shows the number of cases EPC in Pilsen dealt with in 1948. It says there were 82 people tried in revoked retribution processes between May and November 1948.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Odborná literatura

BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Ostrava: Tilia, 1998. 450 s. ISBN 80-86101-07-X.

ČAPKA, František. *Obrazy ze společnosti v českých dějinách*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 126 s. ISBN 978-80-210-5195-9.

DRTINA, Prokop. *Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti dr. Prokopa Drtiny o činnosti Mimořádných lidových soudů a Národního soudu*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1947. 78 s.

FROMMER, Benjamin. *Národní očista – retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. 504 s. ISBN 978-80-200-1838-0.

JANEČKOVÁ, Eva. *Proces s protektorátní vládou*. Praha: Libri, 2012. 254 s. ISBN 978-80-7277-502-6.

JARKOVSKÁ, Lucie. *Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královeshradecku*. Praha: PROSTOR, 2008. 368s. ISBN 978-80-7260-206-3.

KAPLAN, Karel. *Dva retribuční procesy*. Praha: Nakladatelství R, 1992. 346 s. ISBN 80-901431-1-3.

KUKLÍK, J. *Londýnský exil a obnova Československého státu 1938-1945*. Praha: Karolinum, 1998. 175 s. ISBN 80-7184-665-1.

KUKLÍK, J. *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*. Praha: LINDE, 2002. 511 s. ISBN 80-7201-352-1.

KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. 426 s. ISBN 978-80-87284-17-9.

PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 237 s. ISBN 978-80-7422-082-1.

PEJČOCH, Ivo, PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Prezentační a informační centrum MO, 2010. 327 s. ISBN 978-80-7278-529-2.

SPIRIT, Michal. *Tzv. Benešovy dekrety – předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. 440 s. ISBN 80-245-0755-2.

STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. 231 s. ISBN 80-85241-99-4.

Dobový tisk

Svobodný směr: Deník Československé strany národně socialistické. *Akční výbor Čs. strany národně socialistické*. 1945, roč. 1.

Svobodný směr: Deník Československé strany národně socialistické. *Akční výbor Čs. strany národně socialistické*. 1947, roč. 3. sv. 3.

Pravda: Deník komunistické strany Československa. 1945, roč. 1.

Pravda: Deník komunistické strany Československa. 1946, roč. 2.

Pravda: Deník komunistické strany Československa. 1947, roč. 3.

Internetové zdroje

Historie CS. Osobnosti na ČT24 – Lidové soudy a popravky. In: *Česká televize* [online] 2010. c.d. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/109728-lidove-soudy-a-popravy/>

Kapitulace Německa byla podepsána hned dvakrát. In: *Česká televize* [online] 2010. [cit. 22.3.2013]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/14287-kapitulace-nemecka-byla-podepsana-hned-dvakrat/?mobileRedirect=off>

Právní předpisy

Dekret prezidenta republiky 2/1940 Úř. Věst. Čsl.

Dekret prezidenta republiky 6/1945 Úř. Věst. Čsl.

Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č. 137/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb.

Prováděcí směrnice k dekretu č. 138/1945 Sb.: směrnice Ministerstva vnitra č. 607/1945 Sb.

Nařízení Slovenské Národní Rady č. 33/1945 Zb.

Ústavní zákon č. 57/1946 Sb.

Zákon č. 149/1946 Sb.

Zákon č. 245/1946 Sb.